

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Στρατηγική και πρότυπα ανάπτυξης

8.1 Εισαγωγή

Η στρατηγική και ο στρατηγικός σχεδιασμός θεωρείται θεμιτό αλλά και αναγκαίο να μην εκφράζεται είτε σε ένα τεχνοκρατικό κείμενο είτε δημόσια με την γνωστή «ξύλινη» γλώσσα. Είναι δεδομένο βέβαια ότι η εκλαϊκευσή του δεν πρέπει να μετουσιώνεται σε απλοϊκότητα και γενικότητες. Αυτό θα αναιρούσε και ακύρωνε την αξία και την αποτελεσματικότητά του. Αυτή η συλλογιστική εδράζεται στο γεγονός ότι η στρατηγική ενός δήμου, σε αντίθεση με εκείνη μιας επιχείρησης, απευθύνεται σε όλους τους δημότες, ανεξαρτήτως θέσης, μόρφωσης, εμπειριών κ.λπ. και δεν είναι μόνο δουλειά των υπαλλήλων του δήμου, των «ειδικών», των συμβούλων. Αυτό σημαίνει ότι, η μορφή του πονήματος, το περιεχόμενο, η γλώσσα, οι έννοιες και τα μηνύματα του στρατηγικού σχεδιασμού, πρέπει να είναι απόλυτα κατανοητά στον κάθε δημότη, για να μπορέσει ο καθένας να μην απογοητευθεί, να μην απομονωθεί, να μην εφησυχάσει, αλλά να νιώσει ότι μπορεί να συμμετέχει ενεργά και ισότιμα με όλους τους άλλους στη συνδιαμόρφωση του βασικού στόχου του σχεδιασμού που δεν είναι άλλος από το μέλλον του τόπου του, το μέλλον του.

Όπως ήδη θα πρέπει να έγινε κατανοητό από όλα προηγήθηκαν, το παρόν πόνημα απέκτησε το ιδιαίτερα μεγάλο μέγεθός του διότι επιδιώχθηκε να αποκτήσει και παιδευτικό χαρακτήρα. Είναι άλλωστε παραδεκτό ότι ο δημότης έχει ανάγκη από παιδεία και εκπαίδευση για να μπορέσει να συμμετάσχει αλλά και να αξιολογήσει είτε πρόσωπα, είτε προγράμματα.

Με την ίδια ακριβώς αυτή φιλοσοφία, στο τελευταίο αυτό τμήμα του στρατηγικού σχεδιασμού, που αποτελεί την πεμπτούσια του πονήματος, πριν διατυπωθεί η προτεινόμενη και προς διαβούλευση στρατηγική, το όραμα και οι στόχοι του δήμου για την επόμενη τριετία, παρουσιάζονται οι βασικές έννοιες και θεωρίες και των συστατικών στοιχείων του σχεδιασμού. Δίδονται, δηλαδή, απαντήσεις στο τι είναι στρατηγική, τι είναι ανάπτυξη, ποιες είναι οι θεμελιώδεις αρχές του στρατηγικού σχεδιασμού κ.ά. Υπενθυμίζεται ότι, το θεωρητικό πλαίσιο όπως προσδιορίζεται από τις παρακάτω αναφορές στην στρατηγική επιχειρήσεων ή/και οργανισμών αφορούν και τη στρατηγική του δήμου ως οργανισμού.

8.2 Τι είναι Στρατηγική

Στη διεθνή βιβλιογραφία της διοίκησης επιχειρήσεων & οργανισμών -όπως και ο δήμος Κιλκίς- η λέξη στρατηγική χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1951, σε ένα βιβλίο του William H. Newman. Η λέξη ξεκίνησε να χρησιμοποιείται όταν έγινε πλέον σαφές στους ερευνητές του χώρου της διοίκησης επιχειρήσεων, ότι, σε αντίθεση με τα οικονομικά μοντέλα του πλήρους ανταγωνισμού, οι επιχειρήσεις που ανταγωνίζονταν στο ίδιο κλάδο και χρησιμοποιούσαν την ίδια τεχνολογία, συχνά είχαν αξιοπρόσεκτα διαφορετικά επίπεδα απόδοσης. Μια πιο στενή μελέτη του φαινομένου κατέδειξε ότι οι επιχειρήσεις στον ίδιο κλάδο συχνά υιοθετούσαν διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς τα προϊόντα τους, τις αγορές τους, τα κανάλια διανομής που χρησιμοποιούσαν, ακόμα και τις εσωτερικές τους δομές και συστήματα. Αυτές οι διαφορές, μέσα στο ίδιο κλαδικό περιβάλλον, ξεκίνησαν να γίνονται γνωστές ως «στρατηγικές».

Η λέξη στρατηγική έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα και συγκεκριμένα προέρχεται από τη λέξη στρατηγός. Η τελευταία είναι σύνθεση του ουσιαστικού “στρατός” και του ρήματος “άγω” που σημαίνει οδηγώ. Στην αρχαία Αθήνα μετά τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη, ο οποίος και εισήγαγε το αξίωμα του στρατηγού, οι στρατηγοί ήταν δέκα, και ο καθένας τους ήταν αρχηγός μιας από τις δέκα “φυλές” στις οποίες είχε διαιρεθεί η Αθήνα. Οι στρατηγοί αυτοί αποτελούσαν το στρατιωτικό συμβούλιο της Αθήνας αλλά παράλληλα είχαν και πολιτική εξουσία. Ίσως ήταν και οι πρώτοι που εφάρμοσαν πρακτικά τη στρατηγική στην πιο γνήσια μορφή της.

Αξίζει ίσως να αναφερθεί ότι παρά την ελληνική πατρότητα της λέξης, ένας από τους πλέον διάσημους στρατηγούς που γνώρισε ο κόσμος, ονομαζόταν Sun Tzu και έζησε στη βόρειο-ανατολική Κίνα πριν από περίπου 2.500 χρόνια (δηλαδή το ίδιο χρονικό διάστημα που έζησε και ο περίφημος κινέζος φιλόσοφος Κομφούκιος). Ο Sun Tzu, ακόμα και σήμερα, θεωρείται διάνοια στην πολεμική στρατηγική. Δεν είναι τυχαίο ότι υπάρχει μια πλειάδα πρόσφατων βιβλίων που αναλύουν τις βασικές αρχές της επιτυχημένης στρατηγικής του, επιχειρώντας έτσι να προσφέρουν συνταγές επιτυχίας στα σημερινά στελέχη επιχειρήσεων, που βιώνουν καθημερινά τη συχνά 'σκληρή' επιχειρησιακή πραγματικότητα.

Ορισμοί

Στη διεθνή βιβλιογραφία και αρθρογραφία, συναντά κανείς ποικίλους ορισμούς της έννοιας στρατηγική. Ο Alfred Chandler ορίζει τη στρατηγική ως "τον καθορισμό των βασικών μακροχρόνιων στόχων και σκοπών μιας επιχείρησης, και την υιοθέτηση μιας σειράς πράξεων και τον προσδιορισμό των αναγκαίων μέσων για την πραγματοποίηση αυτών των στόχων". Στο ίδιο πνεύμα εκφράζεται και ο Andrews όταν διατείνεται ότι "στρατηγική είναι μια διαμόρφωση αποστολής, στόχων ή σκοπών και πολιτικών και σχεδίων για την επίτευξή τους, που διατυπώνονται έτσι ώστε να καθορίζουν την έκταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και την ταυτότητα της επιχείρησης".

Επιπλέον, ο Igor Ansoff διατυπώνει τον εξής ορισμό: "στρατηγική είναι μια κοινή γραμμή μεταξύ των δραστηριοτήτων του οργανισμού και των προϊόντων του ή αγορών του, που καθορίζουν τη βασική φύση της επιχειρηματικής δραστηριότητας πριν, τώρα, και στο μέλλον".

Τέλος, κατά τους Hofer και Schendel "στρατηγική είναι η αντιστοίχιση που κάνει ένας οργανισμός μεταξύ των εσωτερικών του πόρων και ικανοτήτων και των ευκαιριών και κινδύνων που δημιουργούνται στο εξωτερικό του περιβάλλον".

Όμως, είναι εμφανής η σύγχυση γύρω από το τι είναι στρατηγική. Ένας από τους πλέον επιφανείς ακαδημαϊκούς στον τομέα της επιχειρησιακής στρατηγικής, ο καθηγητής του Harvard Michael Porter θεωρεί ότι η στρατηγική είναι *κατά κύριο λόγο 'τοποθέτηση της επιχείρησης στο περιβάλλον της'*, ενώ ο Gary Hamel (καθηγητής του London Business School τείνει να ευνοεί τη διάσταση της στρατηγικής ως επανάσταση. Είναι προφανές ότι σήμερα, μετά από περισσότερα από 40 χρόνια ακαδημαϊκής έρευνας στο αντικείμενο, υπάρχει ακόμα η ανάγκη να διερευνηθεί τι πραγματικά σημαίνει ο όρος στρατηγική και κάτω από πιο πρίσμα πρέπει αυτή να μελετηθεί.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά πολλών από τους πιο πάνω ορισμούς είναι η φανερή ή λανθάνουσα αποδοχή του ορθολογικού προγραμματισμού (rational planning) ως βασικής διαδικασίας διαμόρφωσης της στρατηγικής μιας επιχείρησης. Δηλαδή, η επιχείρηση λαμβάνει υπόψη τις συνθήκες που επικρατούν στο εξωτερικό και εσωτερικό της περιβάλλον πριν καθορίσει την αποστολή της, τους αντικειμενικούς της στόχους, τις στρατηγικές της επιλογές αλλά και τον τρόπο υλοποίησης και αξιολόγησης αυτών. Σύμφωνα, επομένως, με αρκετούς ακαδημαϊκούς η στρατηγική θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ακολουθεί τα εξής τρία διακριτά στάδια: 1) Διαμόρφωση, 2) Υλοποίηση και 3) Αξιολόγηση και έλεγχος.

Η στρατηγική με βάση το μοντέλο αυτό, αλλά και τους παραπάνω ορισμούς, θεωρείται ότι είναι το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας ορθολογικού προγραμματισμού κατά την οποία γίνονται προσπάθειες καλύτερης "τοποθέτησης" (positioning) της επιχείρησης ή του οργανισμού σε σχέση με το περιβάλλον, και διατήρησης της θέσης αυτής κατά το δυνατόν πιο αποτελεσματικά. Η άποψη αυτή προϋποθέτει σταθερότητα και προβλεψιμότητα του περιβάλλοντος και γενική αποδοχή των οραμάτων και λοιπών στόχων από όλους τους δρώντες μέσα στην επιχείρηση.

Η στρατηγική αν και δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι εξασφαλίζει πάντα την επιτυχία, ωστόσο βοηθάει σίγουρα στην επίτευξή της. Οι βασικότεροι λόγοι εξ' αιτίας των οποίων αυτό συμβαίνει είναι:

- Η στρατηγική θέτει κατευθύνσεις.

- Η στρατηγική υποστηρίζει τη λήψη ομοιόμορφων αποφάσεων.
- Η στρατηγική συγκεντρώνει την προσπάθεια και συντονίζει δραστηριότητες.
- Η στρατηγική ορίζει την επιχείρηση και τη θέση της απέναντι στον ανταγωνισμό.
- Η στρατηγική μειώνει την αβεβαιότητα.
- Η στρατηγική μπορεί να προσδώσει ένα βιώσιμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Αναλυτικότερα:

➤ **Η Στρατηγική θέτει κατευθύνσεις**

Ένας από τους σημαντικότερους ρόλους της στρατηγικής είναι να θέτει γραμμές πλεύσης. Αποτελεί θα έλεγε κανείς ένα είδος πυξίδας για κάθε είδος επιχείρησης / οργανισμού. Αν ονομάσουμε το ΠΟΥ θα ήθελε να βρεθεί ο δήμος στο μέλλον με τη λέξη ΑΠΟΣΤΟΛΗ ή και ΟΡΑΜΑ, τότε η στρατηγική απαντάει στο ερώτημα ΠΩΣ ο δήμος θα φθάσει να πραγματοποιήσει την αποστολή ή το όραμά του.

Η στρατηγική στις επιχειρήσεις / οργανισμούς λειτουργεί κατά τρόπο ανάλογο με αυτόν που λειτουργεί σε έναν πόλεμο. Εάν είναι γενικά σωστή, τότε ακόμα και αν γίνουν κάποια λάθη σε επιμέρους τακτικές κινήσεις, η επιχείρηση συνήθως δε βγαίνει τελικά ζημιωμένη.

Με βάση τη στρατηγική μιας επιχείρησης καθορίζονται οι μακροπρόθεσμοι στόχοι της και τα προγράμματα που απαιτούνται για την υλοποίησή τους. Βέβαια πρέπει να τονίσουμε ότι όλα αυτά ισχύουν στην περίπτωση που θεωρούμε τη στρατηγική σαν κάτι το οποίο σχεδιάζεται εκ των προτέρων και υλοποιείται από την επιχείρηση (deliberate strategy).

➤ **Η Στρατηγική υποστηρίζει τη λήψη ομοιόμορφων αποφάσεων**

Η ύπαρξη και η εφαρμογή μιας στρατηγικής εξασφαλίζει την ομοιομορφία των αποφάσεων που λαμβάνονται. Όταν υπάρχει μια ξεκάθαρη, κατανοητή και αποδεκτή από όλους στρατηγική, οι αποφάσεις που λαμβάνονται κινούνται προς την επίτευξη συγκεκριμένων στρατηγικών στόχων. Ο καθένας αντιλαμβάνεται πόσο σημαντικό είναι αυτό σε ένα περιβάλλον ολοένα και πιο αβέβαιο όπου η πλήρης πληροφόρηση είναι τελείως ουτοπική, όχι επειδή δεν υπάρχουν τα μέσα, αλλά επειδή οι πληροφορίες είναι πολλές και συχνά αλληλοσυγκρουόμενες.

Ας παρομοιάσουμε τις κινήσεις μιας επιχείρησης με τις κινήσεις ενός σκακιστή. Στην περίπτωση όπου θα μπορούσε κάποιος παίκτης να αναγνωρίσει κάθε δυνατή κίνηση του αντιπάλου του για όλη τη διάρκεια του παιχνιδιού, η στρατηγική θα ήταν τελείως άχρηστη. Για κάθε πιθανή κίνηση του αντιπάλου ο παίκτης θα μπορούσε να έχει τη βέλτιστη απάντηση. Επειδή όμως αυτό δεν είναι δυνατό, η επινοήση στρατηγικής είναι η καλύτερη δυνατή προσέγγιση. Καθιερώνει κριτήρια και κανόνες που χρησιμεύουν ως βάση αξιολόγησης και λήψης συνεπών μεταξύ τους και όχι αντικρουόμενων αποφάσεων. Ακόμα και στην πιο μικρή επιχείρηση λαμβάνονται καθημερινά δεκάδες αποφάσεις.

Κάποιες από αυτές είναι πολύ σημαντικές, κάποιες άλλες λιγότερο σημαντικές. Εάν δεν υπάρχουν κάποιες σταθερές, κάποια κριτήρια, είναι πολύ δύσκολο να αξιολογηθούν οι συνέπειες κάθε επιλογής και να ληφθεί η βέλτιστη απόφαση. Οι στρατηγικές επιλογές του τύπου “θα προσφέρουμε ελκυστικότερες συνθήκες διαβίωσης & εργασίας στον τόπο μας” ή “θα επιδιώξουμε να διαφοροποιηθούμε από τον ανταγωνισμό βασιζόμενοι στην τεχνολογική μας πρωτοπορία” κάνουν πιο εύκολη τη λήψη αποφάσεων αφού περιορίζουν τις δυνατές επιλογές.

➤ **Η Στρατηγική συγκεντρώνει την προσπάθεια και συντονίζει δραστηριότητες**

Ένας τρίτος ρόλος της στρατηγικής, ο οποίος και την καθιστά τόσο αναγκαία, είναι ότι συμβάλλει στη συγκέντρωση της προσπάθειας όλων, και προωθεί το συντονισμό δραστηριοτήτων. Χωρίς

στρατηγική μια επιχείρηση ή ένας οργανισμός όπως ο δήμος, δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένα σύνολο ατόμων κάθε ένα από τα οποία δρα όπως αυτό θέλει. Η πεμπτουσία όμως μιας επιχείρησης είναι η συλλογική δράση την οποία και προσπαθεί να διασφαλίσει η στρατηγική. Εάν παρομοιάζαμε τους ανθρώπους που δραστηριοποιούνται στο δήμο με ηθοποιούς που ερμηνεύουν διάφορους ρόλους σε ένα θεατρικό έργο, η στρατηγική θα ήταν το σενάριο που δίνει κατεύθυνση στη δράση όλων.

➤ **Η Στρατηγική ορίζει τον οργανισμό και τη θέση του απέναντι στον ανταγωνισμό**

Επιπροσθέτως μπορεί να υποστηρίξει κάποιος ότι η στρατηγική είναι αναγκαία γιατί ορίζει τον οργανισμό, και είναι κατά κάποιο τρόπο η προσωπικότητά του. Η στρατηγική ενός δήμου (ως οργανισμού) είναι αυτή που επιτρέπει στα άτομα –όπως οι πολίτες- που βρίσκονται εκτός αυτού να σχηματίσουν μια άποψη για αυτή. Μια όμως ξεκάθαρη στρατηγική μπορεί να μας βοηθήσει στην κατανόησή της. Από την άλλη πλευρά φανταστείτε έναν οργανισμό χωρίς στρατηγική, χωρίς σχέδια, χωρίς ξεκάθαρη τοποθέτηση στην αγορά. Πώς θα τον περιγράφαμε ή πώς θα τον χαρακτηρίζαμε; Μια ξεκάθαρη στρατηγική πρέπει ακόμα να μπορεί να απαντάει στο βασικό ερώτημα, *τι είδους οργανισμός είμαστε* (what businesses are we in?) και να τον τοποθετεί έτσι απέναντι στους ανταγωνιστές του.

➤ **Η Στρατηγική μειώνει την αβεβαιότητα**

Ίσως ο πιο σημαντικός λόγος για τον οποίο η στρατηγική είναι σημαντική, είναι ότι λειτουργεί σαν μια γενική κατευθυντήρια αρχή, που μειώνει την αβεβαιότητα του περιβάλλοντος. Μέσα από το πρίσμα μιας ξεκάθαρης στρατηγικής είναι πιο εύκολο να ξεχωρίσεις μια ευκαιρία και μια απειλή για την επιχείρηση, για το δήμο. Χωρίς στρατηγική, το ίδιο ερέθισμα μπορεί να εκλαμβάνεται από κάποιους ως ευκαιρία και από άλλους ως απειλή. Η στρατηγική, λοιπόν, θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως *μια γενική αρχή η οποία εξασφαλίζει το συμπαγές του οργανισμού*. Εξασφαλίζει ότι όλες οι αποφάσεις παίρνονται προς την ίδια κατεύθυνση και δεν αντιμάχονται η μια την άλλη. Αυτός ο τελευταίος ρόλος της στρατηγικής συνοψίζεται όμορφα στα εξής λόγια “είναι μια ανακούφιση από το άγχος που προκαλεί το πολύπλοκο, το απρόβλεπτο και η ελλιπή πληροφόρηση”.

Πολύ σημαντικό είναι, επίσης, ότι μειώνοντας την αβεβαιότητα αυξάνει κανείς την παραγωγικότητά του. Μπορεί να λειτουργήσει καλύτερα κάποιος όταν παίρνει μερικά πράγματα ως δεδομένα. Φανταστείτε μια επιχείρηση η οποία δεν μπορεί να αποφασίσει ποια κατηγορία αναγκών και πελατών επιθυμεί να εξυπηρετήσει, ποια είναι η αγορά στόχος της κ.λπ. Δεν είναι υπερβολή να ισχυριστούμε ότι η επιχείρηση αυτή μακροχρόνια είναι καταδικασμένη σε αποτυχία.

Τέλος, ακόμη πιο αναγκαία καθίσταται η στρατηγική σε περιόδους έντονων αλλαγών όπως ακριβώς η σημερινή στην Ελλάδα και την Ευρώπη, όταν η αβεβαιότητα είναι ιδιαίτερα αυξημένη. Σε τέτοιες περιόδους, όπου όλα αλλάζουν ταχύτατα, η διοίκηση και τα στελέχη του οργανισμού που δε διαθέτει στρατηγική ή δε θα κάνουν τίποτα και θα αντιμετωπίσουν τις αλλαγές παθητικά ή το καθένα θα δράσει όπως θεωρεί καλύτερα, αναλαμβάνοντας τον κίνδυνο οι πράξεις του να είναι αντίθετες με αυτές των άλλων.

➤ **Η Στρατηγική μπορεί να προσδώσει ένα βιώσιμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα**

Ο τελικός στόχος κάθε επιχείρησης αλλά και ενός δήμου είναι να αποκτήσει ένα βιώσιμο/διατηρήσιμο μακροπρόθεσμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των άλλων. Το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα είναι όμως, συνήθως, αποτέλεσμα πλήρους κατανόησης του εξωτερικού και εσωτερικού περιβάλλοντος.

Όσον αφορά το εξωτερικό περιβάλλον πρέπει να αναγνωρίσει τις τάσεις της αγοράς, τα χαρακτηριστικά των ανταγωνιστών, τις αδυναμίες τους, τις ξεχωριστές ικανότητές τους. Εσωτερικά, **ο δήμος οφείλει να αναγνωρίσει τις θεμελιώδεις / μοναδικές της ικανότητες (core competencies), τις δυνάμεις του και τις αδυναμίες του.**

Η στρατηγική είναι αυτή που επιτρέπει σε επιχειρήσεις & οργανισμούς να επιτύχουν μια αρμονική σύνδεση ανάμεσα στο εξωτερικό περιβάλλον και τις εσωτερικές τους δυνατότητες. Είναι, δηλαδή, αυτή που τελικά μπορεί να τους δώσει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Συνοψίζοντας καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η στρατηγική οδηγεί σε συνεπείς-συνεκτικές αποφάσεις εξασφαλίζοντας τη συνοχή μιας επιχείρησης / οργανισμού, θέτει κατευθύνσεις, μειώνει την αβεβαιότητα, συγκεντρώνει την προσπάθεια και τελικά προσδίδει ένα βιώσιμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Για αυτούς τους λόγους είναι απαραίτητη σε κάθε οργανισμό, είτε αυτός είναι μια κερδοσκοπική επιχείρηση, μια δημόσια επιχείρηση, ένας δήμος, ένα πολιτικό κόμμα, ένα κράτος, ένας στρατός, ακόμα και ένα μεμονωμένο άτομο.

Ο προγραμματισμός δεν είναι Στρατηγική

Κατά καιρούς έχουν δοθεί από πολλούς ακαδημαϊκούς διάφοροι ορισμοί για τη στρατηγική. Μερικοί από αυτούς παρουσιάστηκαν προηγουμένως. Ωστόσο, όπως ήδη τονίστηκε, δεν υπάρχει ένας ενιαίος καθολικά αποδεκτός ορισμός της. Ίσως και για αυτό το λόγο συγχέεται συχνά με έννοιες παρεμφερείς. Συχνότατη είναι η ταύτιση της στρατηγικής με το στρατηγικό σχεδιασμό / προγραμματισμό. Ο στρατηγικός προγραμματισμός όμως δεν είναι στρατηγική. Αντίθετα, μερικές φορές, δυσχεραίνει τη στρατηγική σκέψη αποπροσανατολίζοντας τα στελέχη από το πραγματικό όραμα και μπλέκοντάς τα στη διαμόρφωση αριθμών και δεικτών.

Ο στρατηγικός προγραμματισμός αναλύει. Διασπά το όραμα και τη στρατηγική σε επιμέρους στόχους, οι οποίοι μπορούν να επιδιωχθούν άμεσα. Ο στρατηγικός προγραμματισμός σε μεγάλο βαθμό ασχολείται με την εφαρμογή της στρατηγικής με τα προϊόντα που προϋπάρχουν, με τα τμήματα που προϋπάρχουν, συνήθως όμως δεν είναι στρατηγική. Διότι η στρατηγική απαιτεί δημιουργικότητα, έμπνευση και σύνθεση γνώσεων, κάτι που μάλλον τείνει να μην υπάρχει στη διαδικασία προγραμματισμού πολλών επιχειρήσεων.

Πολλές φορές έχει κατηγορηθεί ο στρατηγικός προγραμματισμός ότι στερείται ευελιξίας. Οι επικριτές του ισχυρίζονται ότι αυτός θεωρεί ότι ο κόσμος παραμένει σταθερός καθώς η επιχείρηση καταστρώνει ένα σχέδιο, και ακόμα, ότι στη συνέχεια παραμένει όπως αυτή τον έχει προβλέψει. Αν αυτό ίσχυε, τότε ίσως η στρατηγική να μην ήταν τόσο απαραίτητη. Ο βασικός ρόλος όμως της στρατηγικής είναι να προσφέρει την καλύτερη δυνατή προσαρμογή του οργανισμού στο διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Αυτό που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι ότι ο στρατηγικός προγραμματισμός, συνήθως, δε “δημιουργεί” στρατηγικές. Τις περισσότερες φορές, ο ρόλος του είναι να τις εφαρμόσει, να τις προγραμματίσει και να τις κάνει λειτουργικές.

Τελικά, τι είναι στρατηγική;

Στις προηγούμενες παραγράφους προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε τις απόψεις μερικών από τους πλέον γνωστούς ακαδημαϊκούς στο χώρο της επιχειρησιακής στρατηγικής με στόχο να απαντηθεί το ερώτημα “τι είναι στρατηγική;”. Δυστυχώς μονοσήμαντη απάντηση δεν υπάρχει. Κατά πολλούς στρατηγική είναι προσαρμογή στο εξωτερικό περιβάλλον, για άλλους είναι η δημιουργία ικανοτήτων με βάση τις οποίες η επιχείρηση μπορεί να επιτύχει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην αγορά της. Άλλοι βλέπουν τη στρατηγική ως ένα καλοσχεδιασμένο πρόγραμμα, και άλλοι ως μια μορφοποίηση που προκύπτει μέσα από σημαντικές (στρατηγικές) αποφάσεις του παρελθόντος. Στη διεθνή βιβλιογραφία δε φαίνεται να υπάρχει ομοφωνία ως προς το πώς ορίζεται η στρατηγική.

Για τις ανάγκες του Στρατηγικού Σχεδίου του δήμου Κιλκίς θα υιοθετήσουμε τον παρακάτω ορισμό των Johnson and Scholes:

Στρατηγική είναι η κατεύθυνση (direction) και το εύρος δραστηριοτήτων (scope) του δήμου Κιλκίς μακροπρόθεσμα, η οποία θα του εξασφαλίσει δυναμικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, μέσω της διάταξης των πόρων του μέσα σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον, με στόχο να ανταποκριθεί στις ανάγκες των πολιτών και να ικανοποιήσει τις προσδοκίες των βασικών ομάδων ενδιαφερομένων. Τα κύρια χαρακτηριστικά λοιπόν μιας στρατηγικής είναι:

- Η προσαρμογή σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον.
- Η δημιουργία δυναμικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων μέσω της διάταξης των πόρων.
- Ο καθορισμός του εύρους δραστηριοτήτων αλλά και της κατεύθυνσης του δήμου μακροπρόθεσμα.
- Η ανταπόκριση στις ανάγκες των πολιτών και η ικανοποίηση των προσδοκιών των βασικών ομάδων ενδιαφερομένων.

8.3 Ο στρατηγικός σχεδιασμός

Ο στρατηγικός σχεδιασμός, προέκυψε σαν άλλη μια εναλλακτική πρόταση στον ορθολογικό σχεδιασμό, από διαφορετική όμως αφετηρία και με διαφορετικό περιεχόμενο από τον σχεδιασμό αποσπασματικών μικροβελτιώσεων. Τα στοιχεία που τον διαφοροποιούν από τους υπόλοιπους τύπους σχεδιασμού της ομάδας αυτής κατά τους Kaufman και Jacobs (1987) είναι:

- √ Προσανατολίζεται περισσότερο στην ανάληψη δράσης, την εφαρμογή και τα αποτελέσματα.
- √ Προάγει ευρύτερη και με μεγαλύτερη ποικιλία, συμμετοχή κατά την διαδικασία σχεδιασμού.
- √ Δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην κατανόηση των παραγόντων που επηρεάζουν μια τοπική κοινωνία στο ευρύτερο περιβάλλον της, ορίζοντας τις ευκαιρίες και τις απειλές που προέρχονται από αυτό.
- √ Ενθαρρύνει την ανταγωνιστικότητα εκ μέρους των τοπικών κοινωνιών.
- √ Δίνει έμφαση στην αξιολόγηση των δυνατοτήτων και αδυναμιών μιας τοπικής κοινωνίας σε σχέση με τις ευκαιρίες και τις απειλές από το ευρύτερο περιβάλλον της.

Με τα παραπάνω χαρακτηριστικά, γίνεται φανερό ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός, σε αντίθεση με αυτό των αποσπασματικών μικροβελτιώσεων, παρέχει προοπτική για το μέλλον, ενώ με την έμφαση που δίνει στις συμμετοχικές διαδικασίες, υπερβαίνει τον συντηρητισμό του τελευταίου. Επίσης, με την συνδυασμένη θεώρηση των ευκαιριών και απειλών για μια τοπική κοινωνία από το ευρύτερο περιβάλλον της, και των ενδογενών της δυνατοτήτων και αδυναμιών, ο στρατηγικός σχεδιασμός χαρακτηρίζεται από τον ρεαλισμό των επιδιώξεών του, την εφαρμοσιμότητά του, και την ενσωμάτωση της δυναμικής της ελεύθερης αγοράς, αποκτώντας, έτσι συγκριτικό πλεονέκτημα και έναντι του ορθολογικού σχεδιασμού.

Προσδιορίζοντας το στρατηγικό σχεδιασμό

Ιστορικά ο Στρατηγικός Σχεδιασμός (Strategic Planning), ως μοντέλο συστηματοποίησης με απώτερο σκοπό την αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων/σεναρίων και τη διαμόρφωση αποφάσεων, προέρχεται από το στρατιωτικό περιβάλλον (κυρίως στις ΗΠΑ) [Miller και Hjensen, 1997] και μετέπειτα από τον κόσμο των επιχειρήσεων (Andersen, 2000). Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός προσεγγίζει, χωρίς να είναι, το συστημικό μοντέλο σχεδιασμού, το οποίο περιλαμβάνει την συμμετοχή ομάδων ενώ παράλληλα προϋποθέτει την ύπαρξη δεδομένων και βασίζεται σε στοιχεία παρέχοντας αποδείξεις προκειμένου να μετρηθεί η αποτελεσματικότητα του έργου/ δράσης που υλοποιείται (Cox, 2007. Fincher, 1982).

Επίσης ο στρατηγικός σχεδιασμός, ορίστηκε και ως μια διαδικασία προσδιορισμού εφικτών στόχων και υλοποίησης στρατηγικών με εφαρμογή σε ποικίλα πεδία ανάπτυξης δράσεων όπως:

η συμμετοχή των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών που αφορούν π.χ. την τοπική οικονομική ανάπτυξη, η ανάδειξη μιας περιοχής σε σχέση με άλλες ανταγωνιστικές μέσω των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της (place competition), ή η εξεύρεση στρατηγικών για την ανάπτυξη των εσωτερικών δυνατοτήτων για την οργάνωση ενός οργανισμού και την εκμετάλλευση ευκαιριών στο περιβάλλον (Kotler).

Ο στρατηγικός σχεδιασμός έχει χρονικό ορίζοντα –μεσοπρόθεσμο συνήθως, που διαφοροποιείται έτσι τόσο από τα πλάνα του ορθολογικού σχεδιασμού για το απώτερο μέλλον, όσο και από την απουσία χρονικού ορίζοντα του σχεδιασμού αποσπασματικών μικροβελτιώσεων– και σχετίζεται με την ανάπτυξη συγκεκριμένων δραστηριοτήτων ενός οργανισμού, προκειμένου να ικανοποιήσει τους αντικειμενικούς στόχους με βάση το όραμα και την αποστολή που έχει προκαθοριστεί (McClamroch, κ.ά. 2001). Βασικά εργαλεία του στρατηγικού σχεδιασμού είναι οι αναλύσεις SWOT και PEST που αφορούν σε διαγνωστικές μελέτες του αντικειμένου εξέτασης, τόσο στο εσωτερικό (internal situation audit) όσο και στο εξωτερικό περιβάλλον τους (external situation audit). Επιπλέον, η ανάλυση SWOT έχει επίσης χρησιμοποιηθεί για μια μορφή συμμετοχικού, συνολικού σχεδιασμού (participative comprehensive planning).

Όραμα και εφαρμογή στο Στρατηγικό Σχεδιασμό

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η υπέρβαση της αδυναμίας σύνδεσης οράματος και εφαρμογής του ορθολογικού σχεδιασμού, και της συνεπαγόμενης απόκλισης οράματος και αποτελεσμάτων, απετέλεσε μία από τις κύριες επιδιώξεις του στρατηγικού σχεδιασμού, και μάλιστα, καθόλου εύκολη. Σύμφωνα με τον Wannop κ.ά. (1986), το Βασιλικό Ινστιτούτο Πολεοδομικού Σχεδιασμού (Royal Town Planning Institute) διαπίστωσε σχετική αποτυχία του στρατηγικού σχεδιασμού στην Μεγ. Βρετανία την δεκαετία του '80, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι *"υπάρχει αδυναμία στην μετάφραση και μεταφορά του στρατηγικού σχεδιασμού σε δράση"* και πως επίσης *"πολλές φορές στρατηγικά σχέδια και περιφερειακοί σχεδιασμοί, καταφέρνουν να επιτύχουν λιγότερα από όσα είχαν προγραμματιστεί"*.

Στη συνέχεια, με την βελτίωση της σύνδεσης οράματος και εφαρμογής στο στρατηγικό σχεδιασμό ασχολήθηκαν οι Roberts (1991), Mastop και Faludi (1997), Faludi και van der Valk (1994), Mastop (1987). **«Πώς μπορεί να συνδεθεί το όραμα του Στρατηγικού Σχεδιασμού με την εφαρμογή των στρατηγικών δράσεων;»**. Η συνισταμένη των προσεγγίσεων στην απάντηση, οδηγεί σε ένα νέο μοντέλο στρατηγικού σχεδιασμού δίνοντας έμφαση στους ακόλουθους παράγοντες:

- Έμφαση στην αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση των δράσεων.
- Έμφαση σε μεσοπρόθεσμους στόχους και οφέλη.
- Έμφαση στην σημαντικότητα της δημιουργίας κοινού αγαθού.
- Έμφαση στην εξέταση όλων των απαιτήσεων για όλες τις πτυχές της αναβάθμισης όλης της περιοχής εφαρμογής.
- Έμφαση και ενθάρρυνση των θετικών δράσεων μέσω κοινών συμμετοχών και ανάπτυξης πρωτοβουλιών.

Αυτό που αναφέρεται ως κοινό αγαθό είναι η ίδια η πόλη/περιοχή που πραγματοποιείται η διαδικασία του σχεδιασμού και προκύπτει μέσα από την εκπροσώπηση ενός κοινού οράματος των συμμετεχόντων στον σχεδιασμό ομάδων για την πόλη / περιοχή. Σύμφωνα με τους Sørensen (2002) και Haikio (2007), οι εμπλεκόμενες ομάδες στην τοπική ανάπτυξη μοιράζονται το πολιτισμικό υπόβαθρο και τις αξίες ενός τόπου προκειμένου να ασκήσουν δημόσια πολιτική και να προωθήσουν το όραμα για την πόλη / περιοχή ως κοινό αγαθό.

Οι παράγοντες του μοντέλου αυτού προσδίδουν μεγαλύτερη εφαρμοσιμότητα στο στρατηγικό σχεδιασμό, διασφαλίζοντας ρεαλιστικές συνθήκες για άμεση αρχή της εφαρμογής του και για σύνδεση και διαδοχή των εφαρμογών που ακολουθούν. Έτσι η υλοποίηση στόχων και τα προκύπτοντα οφέλη γίνονται εφικτά μεσοπρόθεσμα. Ο χρονικός αυτός ορίζοντας είναι πολύ

σημαντικός, διότι αφενός μεν επιτρέπει την δημιουργία οράματος και την διαμόρφωση στόχων, ενώ αφετέρου δημιουργεί προσδοκίες υλοποιήσιμες μέσα σε πλαίσιο ήδη γνωστών ενδογενών και εξωγενών συνθηκών.

Η διαδικασία του στρατηγικού σχεδιασμού και τα πλάνα δράσης

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση του στρατηγικού σχεδιασμού και των πλάνων δράσης θα κάνουμε μερικά σχόλια αναφορικά με την εντύπωση που δημιουργεί η χρήση των παραπάνω εννοιών στο ανθρώπινο δυναμικό που εμπλέκεται με τους οργανισμούς όπως ο δήμος Κιλκίς. Η συχνή χρήση των εννοιών του στρατηγικού σχεδιασμού και των πλάνων δράσης από διαχειριστές-συντονιστές, παραπέμπει περισσότερο σε στρατιωτικές επιχειρήσεις και λιγότερο σε μια άλλη προσέγγιση λειτουργίας ενός δήμου. Για το λόγο αυτό εξετάζοντας τον στρατηγικό σχεδιασμό στα πλαίσια των δήμων θα διαπιστώσουμε ότι αυτός προσδιορίζεται από αρχές στόχους μεθόδους και μέσα.

Η Χαμπούρη - Ιωαννίδου (2003) τονίζει ότι η διαδικασία του στρατηγικού σχεδιασμού ενέχει αρκετούς κίνδυνους όταν εμπλακεί με δυσνόητα και πολύπλοκα σχέδια τα οποία στην πράξη δεν είναι λειτουργικά και εφαρμόσιμα. Επίσης, η ίδια, σημειώνει, ότι παρόλο που η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει αρκετά μοντέλα στρατηγικής σχεδίασης, οι ανάγκες του οργανισμού είναι εκείνες που θα επηρεάσουν την επιλογή του πιο κατάλληλου και εφικτού. Στην πράξη, στην διαδικασία του στρατηγικού σχεδιασμού, ένας οργανισμός επιλέγει στοιχεία από διάφορα διαχειριστικά μοντέλα τα οποία τα προσαρμόζει στις συνθήκες λειτουργίας και στον χώρο που δραστηριοποιείται. Ωστόσο, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ο διαχειριστής οφείλει να έχει ένα γενικό πλαίσιο στρατηγικής σχεδίασης μέσα στο οποίο θα αναπτύξει κάποια βασικά θεμελιώδη ερωτήματα. Αρκετοί που ασκούν διοίκηση τόσο στην αρχή όσο και στην πορεία θέτουν στον εαυτό τους ερωτήματα όπως:

- **Πού βρισκόμαστε τώρα;**
- **Που θέλουμε να οδηγήσουμε τον οργανισμό;**
- **Πώς θα φτάσουμε εκεί;**
- **Πώς θα ξέρουμε ότι φθάσαμε εκεί που θέλαμε;**

Στο πλαίσιο του σύγχρονου management τα παραπάνω ερωτήματα με επιστημονικούς όρους αντίστοιχα περιγράφονται ως: αξιολόγηση της παρούσας κατάστασης, αντικειμενικοί στόχοι, επιλογή στρατηγικής και δράσεων, έλεγχος / αξιολόγηση. Αυτή είναι συνοπτικά η φιλοσοφία του στρατηγικού σχεδιασμού.

Βέβαια, η εφαρμογή του στρατηγικού σχεδιασμού συναντά αντικειμενικές δυσκολίες, οι οποίες σχετίζονται με παράγοντες του περιβάλλοντος μέσα στον οποίο δραστηριοποιείται ένας οργανισμός, κάτι το οποίο επηρεάζει την μελλοντική του πορεία και εξέλιξη. Από την άλλη, υπάρχει και μια δυναμική που παρουσιάζει ένας δημόσιος οργανισμός (όπως ο δήμος) η οποία κάνει αναγκαία την διαφοροποίηση της στρατηγικής σχεδίασης. Θα ήταν παράλειψη εάν δεν αναφέραμε και τον ανθρώπινο παράγοντα που έχει την τάση να αντιστέκεται σε επικείμενες αλλαγές (Χατζηπαντελή, 1999).

Αυτό το πλέγμα των αντικειμενικών δυσκολιών διαφοροποιεί την διαδικασία στρατηγικής σχεδίασης και τροποποιεί τα θεμελιώδη ερωτήματα τα οποία τέθηκαν στην διαδικασία σχεδιασμού μιας στρατηγικής. Τώρα, τα ερωτήματα επαναδιατυπώνονται ως εξής: **που θέλουμε να πάμε, πού πηγαίνουμε εάν δεν αναλάβουμε καμία ενέργεια, τι κενό ή έλλειψη δημιουργείται από την παραπάνω στάση μας, πως μπορούμε να καλύψουμε αυτό το κενό, πως προχωρούμε** και έχουν ως στόχο την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιδράσεων από αλλαγές στο εξωτερικό περιβάλλον και στην μεγαλύτερη δυνατή εκμετάλλευση των ευκαιριών που απορρέουν από τις νέες συνθήκες).

8.4 Η έννοια της ανάπτυξης

Με δεδομένο ότι τόσο ο σκοπός του στρατηγικού σχεδίου και του επιχειρησιακού προγράμματος όσο και η αυτονόητη ανθρώπινη επιδίωξη είναι η λεγόμενη «ανάπτυξη» θεωρήθηκε σκόπιμο να γίνει κατ' αρχήν μια ανάλυση της έννοιας της ανάπτυξης ώστε να τεθεί ως βάση μια κοινή αντίληψη για το περιεχόμενό της και να γίνει αποδεκτή ως βάση όλων όσων ακολουθήσουν ως επιδιώξεις, προσδοκίες, σχεδιασμοί, αποτελέσματα κ.λπ.

Όταν οι πολίτες, σε οποιοδήποτε επίπεδο, συζητούν, επιχειρηματολογούν, απαιτούν, διεκδικούν, παλεύουν, αντιδρούν, ή και ανταγωνίζονται -ακόμη και με τις καλύτερες των προθέσεων- για την «ανάπτυξη» (τοπική, περιφερειακή, εθνική ή θεματική/κλαδική), είναι απολύτως βέβαιο ότι έχουν -οι συντριπτικά περισσότεροι- εντελώς διαφορετική αντίληψη για το τι είναι «ανάπτυξη» και πώς μπορεί αυτή να επιτευχθεί.

Άλλωστε, η σχετική διεθνής βιβλιογραφία αναφέρεται συνήθως αναλυτικά ή κριτικά, κυρίως σε οικονομική αύξηση, μεγέθυνση ή ανάπτυξη, σε ενδογενή ή παγκόσμια ανάπτυξη, σε θεματική/τομεακή ανάπτυξη (γεωργική, βιομηχανική, τεχνολογική, τουριστική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική), σε ολοκληρωμένη ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με δικαιοσύνη ή όχι, σε ανάπτυξη με ίσες ευκαιρίες, σε εναλλακτική ανάπτυξη, σε οικολογική ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με ανθρώπινο πρόσωπο, σε σύμμετρη ανάπτυξη, σε ισόμετρη και άνιση ανάπτυξη, σε ορθολογική ή ανορθολογική ανάπτυξη, σε προγραμματισμένη ή απρογραμματίστη ανάπτυξη, σε μερική, ευκαιριακή και αποσπασματική ανάπτυξη, σε αστική ή αγροτική ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με συμμετοχή, σε ανάπτυξη από τα κάτω, σε ήπια ανάπτυξη, σε βιώσιμη ή αειφορική ανάπτυξη, σε συνολική ανάπτυξη κ.λ.π.

Υπάρχει διεθνώς, σε επιστημονικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο, μια σκόπιμη ή μη σύγχυση εννοιών και αντιλήψεων για την «ανάπτυξη», αλλά και πλούσια και σημαντική εμπειρία από τις άπειρες, φραστικές τις περισσότερες φορές, συνηθέστατα «μερικές» και ευχολογικές, αδιέξοδες και ατελέσφορες, ή εκ γενετής υπονομευμένες μέχρι τώρα σχετικές «αναπτυξιακές» προσπάθειες σε πλανητικό αλλά και υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, οι συνέπειες των οποίων καταγράφονται και βιώνονται, στα πραγματικά τους μεγέθη και στις αληθινές τους ποιότητες στη ζωή των ανθρώπων, τόσο των καλούμενων αναπτυσσόμενων, όσο και των φερόμενων ως αναπτυσσόμενων χωρών, με κυρίαρχο κριτήριο διάκρισης των κατηγοριών τους, το επίπεδο, την έκταση και το βάθος της βιομηχανικής τους δραστηριότητας.

Με βάση το κριτήριο αυτό, μια χώρα θεωρείται «αναπτυγμένη» ακόμη και αν έχει -και έχει- ένα όλο και πιο μεγάλο ποσοστό πολιτών της που ζουν με εισοδήματα κάτω από το όριο της φτώχειας, είναι άνεργοι, υποαπασχολούμενοι, ετεροαπασχολούμενοι ή περιθωριοποιημένοι, αν η ποιότητα των δημοσίων κοινωνικών υπηρεσιών παιδείας, υγείας, ασφάλισης διαρκώς υποβαθμίζεται, αν τα ιδιωτικά συμφέροντα υποκαθιστούν σταδιακά ακόμα και τις πιο αυτονόητες κρατικές ευθύνες, αν η ανασφάλεια, η αποξένωση, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο εθνικισμός στην πιο αποτρόπαια μορφή του, η πορνεία, τα ναρκωτικά, η εγκληματικότητα και η διαπλοκή οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων θεριεύουν, αν η αμάθεια, ο αναλφαβητισμός, οι ανισότητες κάθε τύπου αλλά και η σταδιακή έκπτωση της πολυδιάστατης μορφωτικής και πολιτισμικής διάστασης της παιδείας σε μονοδιάστατη τεχνική-επαγγελματική κατάρτιση και επανακατάρτιση, παίρνουν όλο και πιο ανησυχητικές διαστάσεις.

Την θεώρηση αυτή επιχειρήσαν και επιχειρούν να αμφισβητήσουν τα τελευταία χρόνια από διαφορετικές οπτικές, αμέσως ή εμμέσως αρκείοι επιστήμονες, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, βιολόγοι, μηχανικοί, φιλόσοφοι κ.λπ. στο πλαίσιο μη ιδρυματικών εργασιών τους χωρίς όμως μέχρι σήμερα να έχει συγκροτηθεί μια συνεκτική εναλλακτική θεωρία για την «ανάπτυξη».

Έτσι, προκύπτει ως εκ των ων ουκ άνευ προτεραιότητα, η ανάγκη διαμόρφωσης, μιας κοινά αποδεκτής διεπιστημονικής και ολοκληρωμένης θεωρίας για την «ανάπτυξη», η οποία να εναρμονίζεται με την πολυδιάστατη και ολοκληρωμένη φύση της φυσικής και της

κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας την οποία η «ανάπτυξη» καλείται με ανάλογο τρόπο να επηρεάσει «θετικά» σε όλα τα επίπεδα (Ρόκος 1972, 1976, 1995a, 1995β, 1995γ, 1998).

Ουσιαστική συμβολή σ' αυτή την κατεύθυνση θα ήταν, οι διεθνείς και υπερεθνικοί οργανισμοί, οι κυβερνήσεις αλλά και οι φορείς του δημοσίου, του κοινωνικού και του ιδιωτικού τομέα, οι επιστήμονες, οι πολιτικοί, οι πολίτες και οι οργανώσεις τους, να συμφωνήσουν σ' ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας και κατανόησης της έννοιας, των αξιών, των στόχων και αυτού καθ' εαυτού του περιεχομένου της «ανάπτυξης» και των εγγενών πραγματικών διαστάσεων της, ώστε στην περίπτωση που πράγματι την επιδιώκουν, οι σχετικές αποφάσεις και δράσεις τους να είναι συμβατές μεταξύ τους και αξιόπιστες, να μην αλληλοαναιρούνται, να σχεδιάζονται σωστά, να συντονίζονται συστηματικά και να προωθούνται συλλογικά και μεθοδικά, ώστε κάποτε να φέρουν τα «προσδοκώμενα» αποτελέσματα.

Να επιτευχθεί όμως μια τέτοια συμφωνία δεν είναι και εύκολο εγχείρημα, γιατί πέραν των αυτονοήτως διαφορετικών προσεγγίσεων των διπλών κεφαλαίου-εργασίας και «αναπτυγμένων» χωρών του βορρά και «αναπτυσσόμενων» του νότου, ακόμα και ο κάθε πολίτης, με βάση τόσο το αξιακό, ιδεολογικό, κοσμοθεωρητικό, πολιτικό και πολιτισμικό, όσο και το επιστημονικό και επαγγελματικό του «ιδίωμα» αλλά και τις εμπειρίες της καθημερινής του ζωής, είτε υπερτιμά ή υποτιμά συγκεκριμένες διαστάσεις της «ανάπτυξης», ως αντικειμενικά αξιολογικής και υποκειμενικής έννοιας, περιορίζοντάς την συνήθως με τοπικά, θεματικά και/ή τομεακά κριτήρια, στα οικειότερα μ' αυτόν και πλέον «συμφέροντα» πεδία.

Απ' την άλλη μεριά, πέρα απ' τις παραπάνω ενδεικτικές και μόνο, «μερικές» και αποσπασματικές αντιλήψεις για την «ανάπτυξη», υπάρχουν και κυκλοφορούν και πολλές άλλες, με αποχρώσεις κρατοκεντρικές, οι οποίες εναποθέτουν αποκλειστικά στο κράτος όλες τις σχετικές ευθύνες, αγνοώντας ή υποτιμώντας στην πραγματικότητα, τόσο τις ευθύνες αλλά και τις δυνατότητες των πολιτών και των ενώσεών τους, όσο και τις δυνάμει πρωτόβουλες δράσεις και ενέργειές τους για σχεδιασμένη και αποτελεσματική αξιοποίηση δημόσιων, εθνικών και κοινοτικών πόρων στην «αναπτυξιακή» προσπάθεια. Οι πόροι αυτοί σύμφωνα με τα ειωθότα, συνήθως, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς «απορροφούνται» την τελευταία στιγμή και απολύτως ανιαναπτυξιακά.

Η ανάπτυξη δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένα οργανικό «όλον» των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνικών/τεχνολογικών ενεργημάτων και προσπαθειών επίτευξης αυτής της αξιολογικής, και γι' αυτό κάθε φορά διαφορετικής για τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους «καλύτερης» ισορροπίας.

Έτσι, η αντικειμενική έννοια του «όλου» της ανάπτυξης δεν μπορεί ούτε να κατακερματισθεί στις μερικότητες των θεματικών/κλαδικών/τομεακών μορφών της, (οικονομική, αγροτική, βιομηχανική κλπ.), με αγνόηση των επιπτώσεων των δράσεών της στο φυσικό περιβάλλον και στο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πεδίο, ούτε να εγκιβωτισθεί σε συγκεκριμένο χώρο, σε ένα κράτος ή σε μια περιφέρεια, με αγνόηση του τι αυτό συνεπάγεται για τον ευρύτερο, διεθνή και πλανητικό περίγυρό τους, ούτε να περιορισθεί στα χρονικά όρια ενός μικρού ή μεγάλου, μονοδιάστατου ή πολυδιάστατου, εθνικού ή υπερεθνικού σχετικού σχεδιασμού και προγράμματος αλλά και ούτε να αποκτήσει ως «αισιόδοξος» ή «βιώσιμη» (sustainable), με κύριο θεμέλιό της την μερικότητα της οικονομικής ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων και των κάθε φύσης ενεργημάτων της, και τον παρενδυτικό και ψευδεπίγραφο γι' αυτήν επιθετικό προσδιορισμό της «ολοκληρωμένης», όταν αυτό αποκλείεται εκ προοιμίου από την αυτονόητη μερικότητα της σύλληψής της (Ρόκος 1998, 2000).

Γίνεται επιτακτικό, λοιπόν, το να βγάλουμε επιτέλους από τα εισαγωγικά του τον αξιολογικό όρο «ανάπτυξη», και να του αποδώσουμε το πραγματικό και εξαιρετικά απλό νόημά του, όπως μπορεί να το καταλάβει -και το καταλαβαίνει- ο κάθε άνθρωπος, πλούσιος ή φτωχός, επιστήμονας ή αναλφάβητος, κάτοικος της πόλης ή του χωριού, στην καθημερινή ζωή του.

Η ανάπτυξη, είτε θα είναι ολοκληρωμένη, δηλαδή ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, τεχνική/τεχνολογική, πολιτική και πολιτισμική, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, του οποίου μέρος είναι ο άνθρωπος, ή δεν θα υπάρχει καθόλου.

8.5 Η έννοια της υπαίθρου

Βασικό κορμό του Στρατηγικού Σχεδίου του δήμου Κιλκίς συνιστά η ιδιαίτερη στρατηγική του για την ανάπτυξη του αγροτικού χώρου, της υπαίθρου, που άλλωστε αποτελεί το σύνολο της περιοχής του. Ως εκ τούτου θεωρείται σκόπιμο κατ' αρχήν να διατυπωθούν ορισμένες σκέψεις και να παρουσιασθούν δεδομένα που αναφέρονται στην έννοια της υπαίθρου ώστε να γίνουν περισσότερο κατανοητές και αντιληπτές οι προσεγγίσεις, οι κατευθύνσεις και οι επιδιώξεις της δημοτικής αρχής για την ανάπτυξη της οικονομίας και της κοινωνίας της υπαίθρου του Κιλκίς και ειδικότερα της στρατηγικής χωρικής ανάπτυξης και ανασυγκρότησής της.

Η ύπαιθρος μετασηματίζεται ραγδαία, με αποτέλεσμα σήμερα να μην υπάρχει ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός της σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο εσωτερικό των περιοχών που ορίζονται ως ύπαιθρος στην Ευρώπη υπάρχουν τεράστιες διαφορές στα γεωγραφικά και κοινωνικοοικονομικά τους χαρακτηριστικά, στη φυσική και κοινωνική υποδομή, στη λειτουργία των θεσμών, στο επίπεδο ανάπτυξης του κοινωνικού κεφαλαίου και, βέβαια, στην ιστορική τους διαδρομή. Τελικά γνωρίζουμε περισσότερο τι δεν είναι ύπαιθρος παρά τι πραγματικά είναι.

Ο ακριβής προσδιορισμός των περιοχών της υπαίθρου, παρότι πολύ σημαντικός, κάθε άλλο παρά εύκολος είναι. Οι δυσκολίες πηγάζουν από το μεταβαλλόμενο χαρακτήρα, καθώς και από τις ποικίλες και ετερογενείς δομές της υπαίθρου. Οι παραδοσιακοί, αξιωματικού τύπου, χαρακτηρισμοί της υπαίθρου ως «ο μη αστικός χώρος», ή «ο χώρος της γεωργίας και των φυσικών αξιοθέατων», κ.λπ., αποδεικνύονται ανεπαρκείς στην περιγραφή της σημερινής σύνθετης πραγματικότητας και έχουν τεθεί υπό έντονη αμφισβήτηση κατά την τελευταία δεκαετία. Η βάση του διαχωρισμού μεταξύ πόλης και υπαίθρου βρίσκεται στο διαχωρισμό της κοινωνίας από τη γη μέσω της ανάπτυξης ολοένα και πιο έμμεσων μεθόδων οργάνωσης της διαβίωσης.

Η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των μορφών οικονομικής οργάνωσης, που αποτελεί τη βάση του διαχωρισμού πόλης/υπαίθρου, έχει ταυτόχρονα υποσκάψει τον ίδιο το διαχωρισμό. Οι ορισμοί της «αστικότητας», που βασίζονται στην οικονομική λειτουργία, έχουν απομακρυνθεί από τους ορισμούς που βασίζονται στη φυσική (υλική) ανάπτυξη. Έτσι, για παράδειγμα, με μία όχι αυστηρή χρήση των όρων, οι περισσότερες περιοχές της Αγγλίας, με φυσικούς όρους, είναι κατά κύριο λόγο περιοχές υπαίθρου, ενώ με κοινωνικοοικονομικούς όρους η χώρα κυριαρχείται από αστικές περιοχές.

Κατά το παρελθόν, η διάκριση μεταξύ πόλης και υπαίθρου ήταν τόσο σαφής, ώστε ένα ή δύο βασικά χαρακτηριστικά να αποτελούν επαρκή βάση για συνεπείς ορισμούς. Τέτοιου είδους κανονικότητες δεν ευσταθούν στις σύγχρονες, πολυδιάστατες κοινωνίες, όπου οι αστικές περιοχές όσο και αυτές της υπαίθρου τείνουν να συγκλίνουν. Αυτή η ασάφεια της διάκρισης πόλης/υπαίθρου έχει σημαντικές επιπτώσεις στις μεθόδους διαχωρισμού των αστικών περιοχών από τις περιοχές της υπαίθρου.

Στην πράξη, καμία προσέγγιση δεν μπορεί να δώσει την «οριστική απάντηση», καθώς η διαδικασία ορισμού της πόλης και της υπαίθρου είναι κάπως αυθαίρετη και μόνο μερικώς εφικτή. Διαφορετικές προσεγγίσεις, δίνοντας έμφαση σε διαφορετικά χαρακτηριστικά και έχοντας διαφορετικούς στόχους, οδηγούνται σε διαφορετικές τυπολογίες με βάση τα διαφορετικά κριτήρια που χρησιμοποιούνται.

Σήμερα, υπάρχει ένα τεράστιο εύρος των χαρακτηριστικών της ευρωπαϊκής υπαίθρου. Στο ένα άκρο υπάρχουν περιοχές που είναι δύσκολα προσβάσιμες, είναι εξαρτημένες από τη γεωργική

παραγωγή, έχουν σχετικά χαμηλές οικονομικές επιδόσεις και γενικά παρουσιάζουν έλλειψη δυναμισμού, ενώ στο άλλο άκρο είναι εκείνες οι περιοχές που χαρακτηρίζονται από εύκολη πρόσβαση, δεν είναι εξαρτημένες από τη γεωργική παραγωγή, έχουν υψηλές οικονομικές επιδόσεις και γενικά υψηλή ανταγωνιστικότητα. Κυρίως, αυτό που κατανοούμε είναι ότι τίποτε δεν είναι οριστικά προσδιορισμένο με βάση τα φυσικά ή/και τα οικονομικά χαρακτηριστικά των περιοχών ή/και την ιστορία τους, πολλά εξαρτώνται από τις πολιτικές που ακολουθηθούν.

Έτσι, μπορεί να είναι καταλληλότερο να θεωρηθεί ότι υπάρχει μια σειρά διαχωρισμών των περιοχών της ευρωπαϊκής υπαίθρου —όπως ως προς τις χρήσεις γης, τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά και την κοινωνική οργάνωση-, τα οποία μεταβάλλονται με την εξέλιξη της χωρικής διάρθρωσης και της οικονομίας. Η κλασική τομεακή - χωρική προσέγγιση, που συνδέει άμεσα, από τη μια, την υπαίθρο με τη γεωργία και, από την άλλη, τον αστικό χώρο με τη μεταποίηση και τις υπηρεσίες, είναι ανεπαρκής. Ο χώρος της υπαίθρου δεν περιορίζεται πλέον σε γεωργικές δραστηριότητες και χρήσεις γης, αλλά περιλαμβάνει το σύνολο σχεδόν των δραστηριοτήτων. Οι αστικές περιοχές και αυτές της υπαίθρου δεν είναι αυτόνομες και αυτόνομες οντότητες, αλλά αποτελούν ένα συνεχή χώρο αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης (Saraceno, 1994).

Αυτές οι αλλαγές σχετίζονται με τις ευρύτερες μεταβολές που λαμβάνουν χώρα στην ευρωπαϊκή και ελληνική υπαίθρο. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, η υπαίθρος έχει αναπλαστεί τόσο κοινωνικά όσο και οικονομικά. Υπήρξε μια διαδικασία μετάβασης από την παραγωγική στην καταναλωτική υπαίθρο, παράγοντας μια νέα ποικιλομορφία και διαφοροποίηση στη σύγχρονη υπαίθρο. Οι κοινές τάσεις που επηρεάζουν τις περιοχές της υπαίθρου μπορούν σύμφωνα με τον Marsden (1998) να διακριθούν: α) σε αυτές που επηρεάζουν το σύνολο της κοινωνίας, όπως η παγκοσμιοποίηση, η ισχυροποίηση της ιδεολογίας της ελεύθερης αγοράς, η απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και οι αλλαγές στις πολιτισμικές αξίες, β) σε αυτές που αφορούν μόνο τις περιοχές της υπαίθρου, όπως η μείωση της γεωργικής απασχόλησης, η εμφάνιση του περιβαλλοντικού κινήματος και η εμφάνιση νέων χρήσεων του χώρου της υπαίθρου.

Η γεωγραφική θέση μιας περιοχής δεν θα πρέπει να θεωρείται ότι αυταπόδεικτα της προσδίδει μια ιδιαίτερη δυναμική ανάπτυξης ή το αντίστροφο, όλα εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Έτσι, σήμερα, σε χώρες όπως η Ελλάδα, οι ορεινές περιοχές (αλλά και τα μικρά νησιά) φαίνεται να αντιμετωπίζουν μικρότερης κλίμακας αδιέξοδα από αυτά των πεδινών περιοχών. Στις περιοχές αυτές, όπως υποστηρίζουν οι Μαραβέγιας κ.ά. (2002), κυριαρχούν τα χαμηλά εισοδήματα, η εγκατάλειψη, η γήρανση του πληθυσμού και γενικότερα η χαμηλή παραγωγικότητα. Οι πολιτικές ανάπτυξης αυτών των περιοχών πρέπει να εμπεριέχουν κοινωνικά κριτήρια και να βοηθούν την αξιοποίηση των τοπικών πόρων, των τοπικών προϊόντων (Λαμπριανίδης, 2003), με έμφαση σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού και σε προγράμματα διαχείρισης του ευαίσθητου περιβάλλοντος και του πολιτιστικού πλούτου. Το αγροτικό εισόδημα μπορεί να συμπληρώνεται με πολλαπλές απασχολήσεις και ανάλογες ενισχύσεις για τη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης. Στις πεδινές περιοχές, η κρίση είναι πολύ πιο εμφανής. Εδώ οι κάτοικοι ήταν εθισμένοι σε υψηλά εισοδήματα λόγω της παραγωγικής ευφορίας των δεκαετιών '70 και '80, με την εντατικοποίηση της χρήσης των πόρων και των μέσων παραγωγής στα οποία οδηγήθηκαν από την πολιτική των επιδοτήσεων. Σήμερα, τα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν, ώστε να παραμείνουν ανταγωνιστικοί στο νέο διεθνές περιβάλλον, φαίνονται πολύ πιο σύνθετα.

8.6 Αγροτική ύπαιθρος: από την απομόνωση στην ανάπτυξη

Η απομόνωση και ο κοινωνικός αποκλεισμός στον αγροτικό χώρο δεν είναι πρόσφατα φαινόμενα. Οι αλλαγές που τον σημάδεψαν για περισσότερο από ένα αιώνα (αγροτική έξοδος, μηχανοποίηση και εκβιομηχάνιση της γεωργίας) προκάλεσαν πράγματι ριζικές κοινωνικές μεταβολές, οι οποίες εξανάγκασαν τέσσερις στους πέντε γεωργούς, και συχνά περισσότερους, να εγκαταλείψουν την ενασχόληση με τη γη, ορισμένες φορές υπό δραματικές συνθήκες. Μαζί με το επάγγελμά τους, τα νοικοκυριά της υπαίθρου συχνά έχαναν την ταυτότητα και τους κοινωνικούς δεσμούς τους, χωρίς να αναφέρουμε τη διαδοχική σύναψη χρεών και την απώλεια μιας πατρογονικής κληρονομιάς.

Το φαινόμενο αναγκαστικής εγκατάλειψης του επαγγέλματος του γεωργού συνεχίζεται σήμερα υπό σκληρές συνθήκες: η ανεργία πλήττει έντονα τα μη ειδικευμένα άτομα και οι θύλακες βιομηχανικής απασχόλησης που είναι εγκατεστημένοι στον αγροτικό χώρο (ΒΙ.ΠΕ. Σταυροχωρίου & Νέας Σάντας) υφίστανται τις επιπτώσεις της αναδιάρθρωσης ή σε πολλές περιπτώσεις, μετεγκατάστασης των επιχειρήσεων αλλά και της οικονομικής ύφεσης. Διαπιστώνεται, έτσι, μείωση των δυνατοτήτων πολλαπλής δραστηριότητας, μόνιμης ή εποχιακής, στην οποία οι αγρότες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες μπορούσαν να βασισθούν στο παρελθόν για να συμπληρώσουν το εισόδημά τους. Και σαν μην έφθανε αυτό, οι κρίσεις υπερπαραγωγής που περνά η γεωργία μαζί με όλα τα σύγχρονα αρνητικά φαινόμενα (αύξηση κόστους παραγωγής κ.λπ.), ενισχύουν και επιταχύνουν την πτώση του βιοτικού επιπέδου των αγροτών.

Επιπλέον, στον αγροτικό χώρο διαπιστώνεται ότι ορισμένοι νέοι που πήγαν στην πόλη για αναζήτηση εργασίας επιστρέφουν στον τόπο τους μετά από μια απόλυση ή μια περίοδο ανεργίας μακράς διάρκειας με την ελπίδα να βρουν εκεί μια ασφάλεια και πιο ανθρώπινες συνθήκες ζωής. **Παρατηρείται επίσης ένα ρεύμα «οικονομικών προσφύγων», οι οποίοι εγκαταλείπουν την πόλη και αναζητούν στην ύπαιθρο ένα χώρο για να ζήσουν ή να επιζήσουν.**

Οι μεγάλες αυτές τάσεις έχουν ως αποτέλεσμα να προστίθενται στους κοινούς παράγοντες αποκλεισμού στον αστικό και αγροτικό χώρο ιδιάζοντες παράγοντες του τελευταίου, συγκεκριμένα, κυρίως το βάρος της παράδοσης και ο διασκορπισμός των κατοίκων και των δραστηριοτήτων.

Η συνέχιση των παραδόσεων που έχουν κληρονομηθεί από τις πατρογονικές αγροτικές κοινωνίες και η πολιτιστική διαφορά σε σχέση με τις μορφές ενσωμάτωσης στη σύγχρονη κοινωνία αποτελούν παράγοντες αποκλεισμού στον αγροτικό χώρο. Το γεγονός, για παράδειγμα, ότι παραδοσιακά η παροχή εργασίας βρισκόταν στο πλαίσιο του προστατευόμενου οικογενειακού περιβάλλοντος, είχε σαν αποτέλεσμα οι αγροτικοί πληθυσμοί να μην βρίσκονται καλά προετοιμασμένοι για να ενταχθούν στις ανώνυμες αγορές εργασίας. Κατά κάποιον τρόπο, η νεολαία της υπαίθρου, της οποίας η «αγροτική / παραδοσιακή» ταυτότητα έρχεται μόνιμα αντιμέτωπη με την «αστική / σύγχρονη» ταυτότητα, αισθάνεται εκτοπισμένη. Δεδομένου ότι το αγροτικό πλαίσιο δεν διευκολύνει συχνά την αντίληψη κινδύνου και την καινοτομία, οι νέοι που επιθυμούν να εγκαινιάσουν νέες οικονομικές πρωτοβουλίες δύσκολα βρίσκουν στήριξη.

Η διαφορά αυτή μεταξύ παράδοσης και νεωτερισμού επηρεάζει ιδιαίτερα τις γυναίκες. Κατά το παρελθόν, στον αγροτικό κόσμο, η ένταξή τους εξαρτιόταν σχεδόν πάντοτε από συμπληρωματικές δραστηριότητες για τη γεωργική εκμετάλλευση που απαιτούσαν πολύ συχνά τεχνογνωσία για την οποία η ζήτηση είναι σχετικά χαμηλή επί του παρόντος αλλά και οι απαιτήσεις επιτυχούς δραστηριοποίησης μεγάλες, κυρίως σε ορισμένους τομείς της βιοτεχνικής παραγωγής. Αντιμετωπίζουν δε, σήμερα, δυσκολίες ένταξης, κυρίως στις περιοχές όπου αυτές δεν έχουν ακόμη αντικατασταθεί από τον αγροτουρισμό ή άλλες νέες δραστηριότητες που αναλαμβάνουν γυναίκες.

Ο διασκορπισμός των πληθυσμών και των δραστηριοτήτων

Η χαμηλή πυκνότητα πληθυσμού που χαρακτηρίζει το δήμο Κιλκίς όπως σε όλες τις αγροτικές περιοχές –και την οποία η αγροτική έξοδος ενίσχυσε- θέτει πολυάριθμα προβλήματα, όπως κυρίως τις δυσκολίες πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες. Η εξασφάλιση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τα παιδιά, για παράδειγμα, καθίσταται πιο δύσκολη με το κλείσιμο των σχολείων του χωριού. Και όταν πολλές άλλες υπηρεσίες εξαφανίζονται (εμπορικά καταστήματα, φύλαξη παιδιών, πρατήριο βενζίνης κ.λπ.), το συναίσθημα της απομόνωσης ενισχύεται και οι κίνδυνοι κοινωνικού αποκλεισμού αυξάνονται.

Για τους πληθυσμούς που αντιμετωπίζουν ήδη ιδιαίτερες δυσκολίες, το πρόβλημα αυτό είναι ακόμη εντονότερο. Οι ελλείψεις συγκοινωνιακών μέσων, για παράδειγμα, είναι ακόμη περισσότερο αισθητές για τα άτομα με αναπηρία, τους ηλικιωμένους κ.λπ. Οι υπηρεσίες παροχής βοήθειας είναι λίγες όπως και οι ευκαιρίες κατάρτισης αλλά και ενημέρωσης.

Γενικότερα, η διασκόρπιση των κατοίκων σε συνδυασμό με τη βαθμιαία εξαφάνιση των χώρων κοινωνικής ζωής οδηγεί στην απομόνωση.

Συχνά, αυτή καθαυτή η ανάπτυξη οικογενειακών δεσμών καθίσταται δύσκολη της δημογραφικής ανισότητας μεταξύ των φύλων. Υπάρχουν ακόμη πολυάριθμοι κάτοχοι γεωργικών εκμεταλλεύσεων ή μικροί επιχειρηματίες που δεν έχουν κληρονόμο και υποφέρουν από απομόνωση και έλλειψη προοπτικών.

Στον αγροτικό χώρο, ο κοινωνικός αποκλεισμός αντικατοπτρίζει επίσης προβλήματα νομοθετικής, πολιτιστικής, πολιτικής τάξης. Στον τομέα της στέγασης, για παράδειγμα, οι νόμοι και κανονισμοί που ευνοούν την χρησιμοποίηση του εδάφους για γεωργικούς σκοπούς, συχνά απαγορεύουν την οικοδόμηση σπιτιών, πράγμα το οποίο αποτελεί εμπόδιο για την ένταξη νέων οικογενειών ή για την υποδοχή πληθυσμιακών ομάδων που προέρχονται από τις πόλεις.

8.7 Από τον κοινωνικό αποκλεισμό στον τοπικό αποκλεισμό

Στον αγροτικό χώρο, η έννοια του αποκλεισμού μπορεί να εφαρμόζεται όχι μόνο στα άτομα και τις οικογένειες, αλλά επίσης ορισμένες φορές στις περιοχές –ή, εντός μιας δεδομένης περιοχής, σε ορισμένους «θύλακες», ορισμένα χωριά- που διαθέτουν εύκολη πρόσβαση σε οικονομικές, πολιτιστικές ή άλλες ευκαιρίες.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ορισμένοι χώροι θεωρούνται σαν «φυσικά» απομονωμένοι. Εντούτοις, κάθε χώρος μπορεί και πρέπει να υποστηρίξει κοινωνικής ζωή, υπό την προϋπόθεση επιλογής μιας τοπικής ανάπτυξης. Πράγμα το οποίο προϋποθέτει μέτρα που αποσκοπούν στη διατήρηση της ζωτικότητας των περιοχών, χάρη σε κατάλληλες πολιτικές είτε πρόκειται για την διαφοροποίηση της οικονομίας, την παροχή υπηρεσιών, πολιτιστικής οργάνωσης κ.ά.

Καταπολέμηση κοινωνικού αποκλεισμού και αγροτική ανάπτυξη στο Κιλκίς

Ο κοινωνικός αποκλεισμός φαίνεται σαν ένα πολύπλοκο φαινόμενο, το οποίο απαιτεί τον συνυπολογισμό τόσο της εξέλιξης των οικονομικών δεδομένων, της αγοράς εργασίας, των δημογραφικών και γεωγραφικών δεδομένων της περιοχής, των σημείων αναφοράς, των κοινωνικών δεσμών και του επιπέδου εισοδήματος των σχετικών πληθυσμών, καθώς και της εξέλιξης των θεσμικών αντιδράσεων. Λόγω του μεγέθους και των πρόσφατων χαρακτηριστικών του, το φαινόμενο αποκτά μεγάλη σημασία.

Για το δήμο Κιλκίς, περισσότερο από ένα προβληματισμού κοινωνικής, πολιτιστικής και πολιτικής φύσης, η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού καθίσταται ένα ουσιαστικό και αναπόφευκτο συστατικό της οικονομικής ανάπτυξης. Διαδραματίζει κυρίως ένα σημαντικό ρόλο στην αναζωογόνηση του αγροτικού χώρου.

Στις αγροτικές περιοχές, η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η προϋπόθεση μιας πλήρους αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων.

Δεδομένου του μειονεκτήματος που αντιπροσωπεύει η διασκόρπιση των πληθυσμών και η έλλειψη θέσεων απασχόλησης, η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού προσλαμβάνει μια ιδιαίτερη σημασία για τον αγροτικό χώρο, στο πλαίσιο της προοπτικής μιας πλήρους αξιοποίησης των τελευταίων.

Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού δημιουργεί τις προϋποθέσεις για κοινωνικό συντονισμό.

Είναι φορέας συναίνεσης και συλλογικών δράσεων, οι οποίες συχνά είναι απαραίτητες για την εγκαίνιαση νέων δραστηριοτήτων ή την εξασφάλιση νέων αγορών. Μετριάζει το κοινωνικό χάσμα με άμεσο αντίκτυπο όσον αφορά την εικόνα της περιοχής και των επιπτώσεων στον τομέα του αγροτικού τουρισμού και των προϊόντων ποιότητας.

Στις αγροτικές περιοχές, η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού είναι φορέας νέων ευκαιριών ανάπτυξης.

Ορισμένα μειονεκτήματα που είναι ιδιόζοντα στον αγροτικό χώρο, μπορούν να μετατραπούν από παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού, σε δυνατότητες ανάπτυξης και παράγοντες κοινωνικής ένταξης. Έτσι, αυτό που συμβαίνει στην περίπτωση του βάρους των παραδόσεων, που παρουσιάστηκε σαν παράγοντας αποκλεισμού, ιδιαίτερα των γυναικών και των νέων, αλλά ο οποίος μπορεί αντίθετα να εξυπηρετήσει σαν βάθρο για νέες ευκαιρίες.

Για τις ανάγκες προσδιορισμού μιας επιμέρους στρατηγικής καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού στον αγροτικό χώρο, στο πλαίσιο του παρόντος στρατηγικού σχεδίου και επιχειρησιακού προγράμματος του δήμου Κιλκίς, αξιολογήθηκαν τρεις βασικοί τομείς:

α) οι ανάγκες καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της διάγνωσής του στην αγροτική περιοχή του δήμου (εντοπισμός κοινωνικών ομάδων, των πτυχών του αποκλεισμού κ.λπ.),

β) η προσφορά στον τομέα της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού (π.χ. καταγραφή των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων που συμμετέχουν στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, απολογισμός των μέτρων που ελήφθησαν και των δράσεων που πραγματοποιήθηκαν κ.ά.),

γ) οι αποκλίσεις μεταξύ των αναγκών και της προσφοράς, ώστε να κατανοηθεί στο επίπεδο της περιοχής του δήμου, ποιες νέες προσεγγίσεις μπορούν να βοηθήσουν στη μείωση των αποκλίσεων αυτών και ποια στοιχεία στρατηγικής πρέπει να ληφθούν υπόψη για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.

8.8 Σύγχρονες τάσεις ανάπτυξης της υπαίθρου του Κιλκίς

Η ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, σήμερα, περισσότερο από ποτέ ίσως, καταγράφει ορισμένες τάσεις που ευνοούν την θετική της πορεία. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι:

A. Η διαφοροποίηση των τοπικών οικονομιών

Για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, οι διαθέσιμες τεχνολογίες, οι υφιστάμενες αγορές και οι εφαρμοζόμενες πολιτικές ευνόησαν τη συγκέντρωση της παραγωγής σε μεγάλες μονάδες με αποτέλεσμα την εξειδίκευση ορισμένων αγροτικών περιοχών σε μια κυρίαρχη δραστηριότητα και την εγκατάλειψη και ερήμωση πολλών άλλων.

Σήμερα, οι βάσεις αυτού του συλλογισμού τίθενται υπό αμφισβήτηση: παραδείγματος χάρη, η παρουσία φθηνού εργατικού ή/και ενεργειακών πληγών δεν αποτελεί πλέον έναν επαρκή

παράγοντας συγκέντρωσης δραστηριοτήτων στον αγροτικό χώρο. Οι επιχειρήσεις που αναζητούν τέτοιου είδους συγκριτικά πλεονεκτήματα μεταφέρονται εκτός Ευρώπης, ή στην Βουλγαρία μιλώντας για τη γειτονιά μας. Αντίθετα, νέες ευκαιρίες παρουσιάζονται:

- Οι σημερινές τεχνολογίες επιτρέπουν τη δημιουργία στους ίδιους τομείς δραστηριότητας μικρών μονάδων, εξίσου παραγωγικών όπως και οι μεγάλες.
- Παρατηρείται αισθητή αύξηση της ζήτησης για προϊόντα ποιότητας, γεγονός το οποίο μπορεί να αποτελέσει μια ευκαιρία για τις εν λόγω μικρές μονάδες παραγωγής που είναι περισσότερο προσανατολισμένες στις οικονομίες σειράς παρά κλίμακας.
- Εμφανίζονται νέες ανάγκες στον τομέα της παροχής υπηρεσιών στον πληθυσμό του αγροτικού χώρου. Αφορούν κυρίως τα ηλικιωμένα άτομα, τους κατόχους δεύτερης κατοικίας κ.λπ. Η άνοδος του επιπέδου και της ποιότητας ζωής στον αγροτικό χώρο αποτελεί επίσης έναν παράγοντα διεύρυνσης και επιβεβαίωσης των νέων αυτών μορφών ζήτησης.
- Νέες αγροτικές λειτουργίες εμφανίζονται στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος και της διαχείρισης των φυσικών πόρων. Η επαναφορά στις λιγότερο παραγωγικές περιοχές μιας εντατικής γεωργίας συνδέεται με μια αυξανόμενη οικολογική συνείδηση. Η ανάγκη αυτή, η οποία εκφράζεται έντονα, της διατήρησης του τοπίου και της πολιτιστικής κληρονομιάς δημιουργεί τις συνθήκες για μια καλύτερη ισορροπία μεταξύ γεωργίας και περιβάλλοντος, μια διαφοροποίηση των εργασιών των αγροτών και τη δημιουργία δραστηριοτήτων για νέους πληθυσμούς.
- Η αβεβαιότητα των αγορών και των θέσεων απασχόλησης στην ανάπτυξη στρατηγικών δραστηριοτήτων διαφοροποίησης, τόσο σε επίπεδο περιοχών όσο και σε επίπεδο επιχειρήσεων κα απόμων.

B. Νέες αλληλεπιδράσεις μεταξύ τοπικού και συνολικού πλαισίου

Μέχρι πριν λίγα χρόνια, πολλές αγροτικές περιοχές παρέμειναν σχετικά απομονωμένες. Σήμερα, ένα σύνολο παραγόντων ωθεί προς ένα μεγαλύτερο άνοιγμα με τον έξω κόσμο:

- Η οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η σύσταση και εμβάθυνση στην Ενιαία Αγορά (παρά τις αδυναμίες και τις στρεβλώσεις) έθεσαν τέλος στην απομόνωση ορισμένων περιοχών.
- Χάρη στα μεγάλα ή μικρά έργα υποδομής η ύπαιθρος έγινε πιο προσιτή και οι επικοινωνίες εντάθηκαν (αν και συχνά το τίμημα γι' αυτό ήταν η εμφάνιση ενός αυξανόμενου ανταγωνισμού).
- Οι νέες τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, το διαδίκτυο, αποτελούν ένα επίσης πολύ σημαντικό παράγοντα σύνδεσης. Με την υπέρβαση των αποστάσεων και των μεταφορών, δημιουργήθηκαν άμεσοι δεσμοί μεταξύ επιχειρήσεων, περιοχών και απομακρυσμένων περιοχών.
- Η μείωση αυτή του χωροχρόνου ευνοεί την εγκατάσταση επιχειρήσεων στην ύπαιθρο που ζητούν χώρο και χαμηλότερο ενοίκιο.
- Για τους ίδιους λόγους αναπτύσσεται και η τηλεργασία, προσφέροντας νέες δυνατότητες στον αγροτικό πληθυσμό.

Γ. Οι δημογραφικές συνθήκες

Σήμερα η οικονομική και κοινωνική κρίση ωθεί σε ορισμένες περιοχές τον πληθυσμό του αγροτικού χώρου να αναζητήσει άλλες απαντήσεις στο πρόβλημα της υποαπασχόλησης και της ανεργίας πέραν της αστυφιλίας ή της μετανάστευσης. Οι νέοι αντιμετωπίζουν ολοένα και μεγαλύτερες δυσκολίες για να βρουν εργασία στην πόλη, όπου εξάλλου το κόστος ζωής είναι υψηλό.

Δ. Η εξέλιξη των πολιτικών στήριξης

Η εξέλιξη των πολιτικών στήριξης αποτελεί ακόμη ένα στοιχείο που επιδρά θετικά στην τοπική ανάπτυξη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη αντιμετωπίζουν τη στασιμότητα των δημόσιων προϋπολογισμών διαθέτοντας κονδύλια για την ανάπτυξη στρατηγικών και υλοποίηση προγραμμάτων από τοπικούς φορείς.

Ε. Η καθιέρωση μιας νέας σχέσης πόλης – υπαίθρου

Το «μύθο της πόλης» αντικατέστησε λαθραία ο μύθος της υπαίθρου. Η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στην πόλη (κυκλοφοριακό, στέγαση, άγχος, μόλυνση, κόστος ζωής, κοινωνικοί δεσμοί κ.ά.) δημιουργεί στη σκέψη των κατοίκων της πόλης μια «ιδανική εικόνα της εξοχής» η οποία, ακόμα κι αν προέρχεται περισσότερο από το όνειρο παρά την πραγματικότητα, προωθεί την εικόνα της υπαίθρου συσχετίζοντάς της με την ποιότητα ζωής.

8.9 Στρατηγική Ολοκληρωμένης Χωρικής Ανάπτυξης

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, έχοντας κατανοήσει την δυναμική αλλά και αδιάσπαστη «ολότητα» της κάθε φορά στο χώρο και το χρόνο φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας αλλά και την συνεπώς ολιστική φύση των αναγκών και κατάλληλων αρχών, αξιών, επιλογών, μεθόδων και τεχνικών μετασχηματισμού τους, για να επιτευχθεί μια «καλύτερη» σύμφωνα με τα παραπάνω ισορροπία, αντιλαμβάνεται την αποστολή της, το ρόλο, τα σχέδια, τα προγράμματα και τις δράσεις της να καλύπτουν ταυτόχρονα, ισότιμα, αρμονικά και ολοκληρωμένα την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική, την πολιτισμική, την τεχνική/τεχνολογική και την περιβαλλοντική της διάσταση.

Εμπεριέχει δε, ως «ολοκληρωμένη» (Integrated), και (γραμματολογικά, άμεσα αλλά και μεταφορικά): α) τον πλούτο της «ολοκλήρωσης» (integration) ενέργειας και αποτελέσματος του «ολοκληρώνω» ως κοινωνικής και ισότιμης ενοποίησης και ενσωμάτωσης και ως συγκρότησης σε ενιαίο «όλον», β) της ακεραιότητας και τιμιότητας (integrity), γ) του «αναπόσπαστου», του ακέραιου, του ολόκληρου, του απαραίτητου για να γίνει κάτι ολόκληρο αλλά και του μαθηματικού ολοκληρώματος ως μαθηματική συνάρτηση (integral) και δ) του άρτιου και του πλήρους. Η έννοια της «ολοκλήρωσης» στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη:

Α) Εκτείνεται και διέπει σε επίπεδο θεωρίας και πράξης όλες τις φάσεις, τα στάδια, τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά:

- της ευρείας και διαπολιτισμικής αντίληψής της,
- της πρόσληψης, κατανόησης και συνειδητής αποδοχής της από την πιο σύνθετη επιστημονική και διεπιστημονική ως την πιο απλή και καθημερινή σκέψη των ανθρώπων που τους αφορά, την συναποφασίζουν και συμβάλουν για την επίτευξή της,
- της συγκρότησης, δομής και λειτουργίας της,
- της ιδιαίτερης κάθε φορά μορφής της, η οποία θα λαμβάνει σχολαστικά υπ' όψη της τα συγκεκριμένα στοιχεία της κάθε φορά φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας του χώρου στον οποίο θα εφαρμοσθεί,
- της θεωρητικής προσέγγισης και ανάλυσής της,
- του σχεδιασμού και προγραμματισμού της,
- των ερευνών, μελετών και έργων της,
- των θεσμικών και διοικητικών πλαισίων των βασικών επιλογών της,
- των διαδικασιών και πολιτικών επιδίωξής της, παρακολούθησης, ανάδρασης και αυτοδιόρθωσής της

Β) Έχει τον δυναμικό διαχρονικό χαρακτήρα της «πορείας», του «ταξιδιού», του «δρόμου» και της αέναης συλλογικής, συμμετοχικής, συνεργιστικής, κοινωνικής προσπάθειας κατάκτησής της, με ουσιαστικό και πρωταγωνιστικό τον υπεύθυνο ρόλο αυτών για τους οποίους προορίζεται,

Γ) Καλύπτει ταυτόχρονα, ορθολογικά και με διαλεκτική αρμονία:

- το «μέρος» και το «όλο»,
- τον άνθρωπο ως πρόσωπο, πολίτη, εργαζόμενο, δημιουργό αλλά και τις ομάδες, τις συλλογικότητες, τις ενότητες / ομοιότητες και τις ιδιαιτερότητες / διαφορετικότητες,
- το χώρο απ' την τοπική ως την εθνική, περιφερειακή, υπερεθνική και πλανητική έκφρασή του και την αδιάσπαστη ενότητα της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, όπως αυτές κάθε φορά ιστορικά και πολιτισμικά συνυπάρχουν, σχετίζονται, αλληλεξαρτώνται, αλληλεπιδρούν και αλληλοδιαμορφώνονται.

Βασικές διαπιστώσεις

1. Οι τεχνολογικές εξελίξεις, η παγκοσμιοποίηση της αγοράς και η συνακόλουθη αναμόρφωση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής δημιούργησαν νέες συνθήκες για την αγροτική ανάπτυξη και την υπαίθρο γενικότερα.
2. Ήδη από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας έγινε προφανές ότι το θέμα της αγροτικής ανάπτυξης δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται με τη μονομερή στήριξη της γεωργικής δραστηριότητας μέσω της επιδότησης της παραγωγής γεωργικών προϊόντων.
3. Έγινε αντιληπτό ότι η συνεχώς μειούμενη απασχόληση στον καθαρά αγροτικό τομέα είχε σαν συνέπεια τη μείωση του ενεργού πληθυσμού και τη δημιουργία συνθηκών εγκατάλειψης της υπαίθρου.
4. Ειδικότερα στην περιοχή μας έχει γίνει συνείδηση ότι έχουν εξαντληθεί τα περιθώρια οικονομικής παράλυσης και ερήμωσης της υπαίθρου, της υποαπασχόλησης ή της ανεργίας των νέων.
5. Έγινε ακόμη αντιληπτό ότι δεν μπορεί να συνεχισθεί ο εκφυλισμός των πολιτιστικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών εκείνων στοιχείων της υπαίθρου που αποτελούν το συγκριτικό της πλεονέκτημα, ενώ θα έπρεπε να προβάλλονται ως αξίες και να λειτουργούν ως πόλοι έλξης επισκεπτών αλλά και μόνιμης εγκατάστασης ενεργού ανθρώπινου δυναμικού.
6. Η ανασυγκρότηση της υπαίθρου δεν αφορά απλά τον εξωραϊσμό και καλλωπισμό της υπαίθρου με σκοπό την ψυχαγωγία περιστασιακών ταξιδιωτών ή την εξασφάλιση υψηλών επιδοτήσεων στα αγροτικά προϊόντα.

8.10 Η ολοκληρωμένη ως απάντηση στην κλαδική ανάπτυξη

Ο όρος «ολοκληρωμένη ανάπτυξη» χρησιμοποιείται ως απάντηση στην έννοια της κλαδικής ανάπτυξης που κυριαρχούσε στη θεωρία της ανάπτυξης. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη θεωρείται ότι μπορεί να λύσει τα προβλήματα που δημιουργούνται με την κλαδική ανάπτυξη, δηλαδή την ανάπτυξη των διαφόρων κλάδων της οικονομίας ξεχωριστά (γεωργική ανάπτυξη, βιομηχανική ανάπτυξη, τουριστική ανάπτυξη κ.λπ.).

Ο στόχος της ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι να προωθούνται ταυτόχρονα αναπτυξιακές διαδικασίες σε τομείς και κλάδους που αλληλοστηρίζονται και έτσι η προστιθέμενη αξία και το αναπτυξιακό αποτέλεσμα να είναι μεγαλύτερο. Τούτο συνεπάγεται την ενίσχυση των διακλαδικών διασυνδέσεων μεταξύ των τομέων της οικονομίας των αγροτικών και μη περιοχών και των παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη αφορά τη βιωσιμότητα των περιοχών σε πλαίσια οικονομικής, κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτιστικής ισορροπίας. Η μορφή αυτή ανάπτυξης δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα αλλά αφορά όλο το πλέγμα των λειτουργιών που αναπτύσσονται στις αγροτικές περιοχές. Αφορά πολλαπλές λειτουργίες που επιτελούνται στον αγροτικό χώρο, όπως παραγωγικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτιστικές.

Η στρατηγική ολοκληρωμένης ανάπτυξης του δήμου Κιλκίς στην ύπαιθρο θα πρέπει να εξειδικεύεται με πολιτικές που θα στοχεύουν:

- Στη διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης της αγροτικής οικονομίας με την παραγωγή προϊόντων ποιότητας, τοπικής ονομασίας προέλευσης, οργανικής γεωργίας και κτηνοτροφίας, με την μεταποίηση και εμπορία προϊόντων – τροφίμων, με την παραγωγή προϊόντων για μη – διατροφική χρήση κ.ά.
- Στη μείωση των αντιθέσεων και των ανισοτήτων στην κατανομή των εισοδημάτων για ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής.
- Στην εξασφάλιση απασχόλησης και εισοδήματος για τη δημιουργία αυτόνομης οικονομικής βάσης που θα ανατροφοδοτεί την αναζωογόνηση της υπαίθρου στο χρόνο.
- Στην επάνοδο σε πολύ – καλλιεργητικές μεθόδους και στην εισαγωγή κατάλληλων νέων καλλιεργειών.
- Στην ενδυνάμωση των διακλαδικών σχέσεων των τομέων και κλάδων.
- Στη δημιουργία οικονομικής και κοινωνικής υποδομής ώστε να εξασφαλίζεται ικανοποιητικό επίπεδο ποιότητας ζωής για τους κατοίκους.
- Στην προστασία, αποκατάσταση και αναβάθμιση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων για εξασφάλιση βιωσιμότητας αλλά και αναβάθμιση της ποιότητας ζωής.
- Στην προσέλκυση νέων και οικονομικά ενεργών ατόμων από τα αστικά κέντρα στην ύπαιθρο για την οικονομική και πολιτιστική αναζωογόνησή της.
- Στην ανάπτυξη ελκυστικών συνθηκών για την αναψυχή και τη διαβίωση.

Στις μέρες μας, πολύ περισσότερο από παλιότερες εποχές, ο αστικός πληθυσμός νιώθει αληθινά την ανάγκη βίωσης αυθεντικών (άρα και ποιοτικών) πραγμάτων, γεύσεων, εμπειριών κουρασμένος και αγανακτισμένος από τα τρόφιμα-σκουπίδια των σούπερ μάρκετ, την ψυχολογική και σωματική συμφόρηση από τις συνθήκες των πόλεων, την έλλειψη επικοινωνίας, αλληλεγγύης, συνοχής και αγάπης. Οι άνθρωποι των πόλεων όσο μπορούν να δράσουν αρνητικά σε θετικές πρωτοβουλίες ενδογενούς ολοκληρωμένης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, μεταφέροντας τις καταναλωτικές και πολιτισμικές τους συνήθειες στις περιοχές αυτές, άλλο τόσο μπορούν και να βοηθήσουν με τη συνειδητή επιλογή τους στη στήριξη διαδικασιών ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου.

Οι αγροτικές περιοχές με την αυθεντικότητα του φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος δίνουν δυναμικά άπειρες δυνατότητες ολοκληρωμένης ανάπτυξης, καθώς δεν έχουν υποστεί τις καταστρεπτικές και πολύ δύσκολα αναστρέψιμες συνέπειες της αστικής ανάπτυξης.

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ενεργοποίηση των πολιτών που κατοικούν ή κατάγονται από τις αγροτικές περιοχές, έτσι ώστε να σχεδιάσουν, να συμμετάσχουν με όλες τις δημιουργικές δυνάμεις τους και να υλοποιήσουν εγχειρήματα συμβατά με το εύθραυστο του τοπικού αγροτικού φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος.

Σε ένα μοντέλο ολοκληρωμένης ανάπτυξης υπερισχύει το "μέτρο" πάνω από το υλικό όφελος, καθώς η εξασφάλιση στοιχειώδους και συμβατής με το φυσικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον οικονομικής ευημερίας θεωρείται μέσο και προϋπόθεση για την προώθηση της σύμμετρης πολιτισμικής, πολιτικής, κοινωνικής και τεχνικής/τεχνολογικής ανάπτυξης και όχι ο κύριος και μόνο στόχος.

Ο τοπικός πολιτισμός, η παράδοση, η θρησκεία, τα πανηγύρια, τα ήθη και τα έθιμα και ο σύμφυτος με αυτά τρόπος ζωής, γίνεται εφελτήριο παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών πραγματικής ποιότητας, φτιαγμένων με μεράκι, και όχι με την απαίτηση μεγιστοποίησης του κέρδους και ελαχιστοποίησης του κόστους που θα τα καθιστά απλώς ευτελή, φολκλορικά αναμνηστικά.

Η σε βάθος μελέτη των τοπικών παραδοσιακών πρακτικών, μπορεί να προσφέρει μοναδικές ιδέες για αξιοποίηση διαθεσίμων όπως φαρμακευτικά φυτά και καλλυντικά, αποξηραμένα προϊόντα διατροφής και πόσης, φυσικά λιπάσματα, ντόπιοι σπόροι, κ.α. Τα σχετικά συμπεράσματα μπορούν να προκύψουν μόνο ύστερα από σοβαρή, ολοκληρωμένη, συστηματική, διεπιστημονική και εμπειρική παρατήρηση, μελέτη, διερεύνηση, καταγραφή, παρακολούθηση και αξιολόγηση των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων και των χρήσεων γης της κάθε περιοχής, αλλά και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων τους και των τάσεων μεταβολής τους δια μέσου του χρόνου.

Στην προοπτική της ολοκληρωμένης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, η παραδοσιακή τεχνογνωσία και τεχνολογία θα πρέπει να συντίθεται οργανικά με τις δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας για να παραχθούν και να μεταποιηθούν τα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα ποιότητας. Με παρόμοιες διαδικασίες θα πρέπει να ξαναζωντανεύουν τα παραδοσιακά κτίσματα, σπίτια, σχολεία, εκκλησίες, μοναστήρια και οι φυσικές πηγές και βρύσες, τα νεροτριβιά, οι νερόμυλοι και οι υπάρχουσες μικρές βιοτεχνίες. Οι ντόπιοι κάτοικοι, που έχουν επιλέξει να ζουν στις ορεινές περιοχές, θα πρέπει όμως ταυτόχρονα να μπορούν να αξιοποιούν τις δυνατότητες των εξελίξεων της επιστήμης και της τεχνολογίας (τηλεϊατρική, τηλε-εκπαίδευση) για να διαθέτουν πρόσβαση σε κοινωνικές και μορφωτικές υπηρεσίες, που είναι αδύνατο να μεταφερθούν με άλλο τρόπο στα ορεινά χωριά.

Παράγουν προϊόντα ποιότητας σε κάθε στάδιο, γιατί καταρχήν τα καταναλώνουν οι ίδιοι και κατά δεύτερον τα διαθέτουν σε άλλους, που τα αγοράζουν γιατί τα προτιμούν από τα μαζικής παραγωγής και ευτελούς ποιότητας προϊόντα (μολυσμένα ή γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα, κ.τ.λ.).

Φιλοξενούν ανθρώπους που έρχονται με διάθεση να γνωρίσουν τον τόπο και όχι να τον "κατακτήσουν" και να τον εκμεταλλευτούν. Αμείβονται γι' αυτό με όσο χαμηλότερες τιμές μπορούν να ορίσουν, ώστε να ζουν οι ίδιοι ικανοποιητικά και να συνεχίσουν να φιλοξενούν τους επισκέπτες, και όχι μόνο υψηλών εισοδημάτων τουρίστες. Η προβολή των προϊόντων και των υπηρεσιών αυτών μπορεί να γίνει και μέσω του διαδικτύου, που μπορεί να εξασφαλίζει τη δυνατότητα μετάδοσης πληροφοριών με φθινό και άμεσο τρόπο. Οι εθνικοτοπικές οργανώσεις και ενώσεις πολιτιστικού χαρακτήρα, τα μέλη των οποίων έχουν εστία τις πόλεις, αναλαμβάνουν να προβάλλουν τα προϊόντα της ευρύτερης περιοχής τους στις πόλεις, φτιάχνοντας μαζί με τους ντόπιους συνεταιρισμούς (επίσημους ή ανεπίσημους) δίκτυα διανομής.

Πέρα από την προβολή και διανομή των προϊόντων, οι απόδημοι των αγροτικών περιοχών μπορούν να συμβάλουν στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη της γενέτειράς τους επιστρέφοντας ολικά όταν μπορέσουν ή μερικά στον τόπο τους μέσα από οικογενειακά, επιστημονικά, εκπαιδευτικά ξανανταμύματα, προσφέροντας τις γνώσεις και τη φαντασία τους, παίρνοντας πρωτοβουλίες, προτείνοντας, στηρίζοντας οικονομικά ή/και συμμετέχοντας σε δράσεις που έχουν μελετήσει, συζητήσει με ειδικούς και οργανώσει με τις τοπικές ενώσεις και συμβούλια (Ρόκος 2000).

Θεμέλιο για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών είναι η πραγματική αλληλεγγύη, που μπορεί να συνδέσει τις ατομικές σκέψεις και δράσεις σε συλλογικά εγχειρήματα, που είναι ακόμα δυσκολότερα στη συγκεκριμένη πραγματικότητα των ορεινών περιοχών, αλλά ακόμα πιο ουσιαστικά, επείγοντα και απαραίτητα.

Τα ερευνητικά ιδρύματα της χώρας και ιδιαίτερα των γειτονικών πόλεων (η Θεσσαλονίκη στην περίπτωση του Κιλκίς) μπορούν και πρέπει να βοηθούν τις σχετικές προσπάθειες, προσφέροντας τις πληροφορίες, τις γνώσεις, τις μεθόδους και την κατάλληλη στο εύθραυστο και ευάλωτο περιβάλλον τεχνολογία για την επίλυση των προβλημάτων, διασφαλίζοντας μια άμεση

και αμφίδρομη σχέση και δημιουργική αλληλεπίδραση μεταξύ των κατοίκων των αγροτικών περιοχών και του επιστημονικού και ερευνητικού τους δυναμικού.

Στο παραπάνω πλαίσιο, οι ευκαιρίες που δίνονται από τα εθνικά και κοινοτικά χρηματοδοτικά προγράμματα, μπορούν να αξιοποιηθούν δημιουργικά με στόχο την ολοκληρωμένη, αξιοβίωτη και αειφόρο ανάπτυξη.

Όλα τα παραπάνω προϋποθέτουν βέβαια την συνειδητή επιλογή των ανθρώπων να ζήσουν ειρηνικά, αρμονικά μεταξύ τους και με το περιβάλλον και δημιουργικά, σκεπτόμενοι εκ των προτέρων τα αποτελέσματα των πράξεών τους στο περιβάλλον που τους φιλοξενεί.

8.11 Εναρμονισμένες πολιτικές ολοκληρωμένης χωρικής ανάπτυξης

Είναι προφανές ότι η στρατηγική ολοκληρωμένης χωρικής ανάπτυξης του δήμου Κιλκίς θα πρέπει να περιλαμβάνει συνδυασμένες πολιτικές αστικής ανάπτυξης και αγροτικής ανάπτυξης.

Ανάπτυξη αστικών περιοχών

Μείζον ζήτημα για τις αστικές περιοχές κατά την Δ΄ Προγραμματική Περίοδο αποτελεί η βιώσιμη ανάπτυξή τους, όσον αφορά:

- α) τη λειτουργικότητά τους, μέσω της κάλυψης των αναγκών τους σε υποδομές,
- β) την προώθηση της οικονομικής βιωσιμότητάς τους μέσω παρεμβάσεων για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς,
- γ) την κοινωνική ευημερία τους, μέσω της ενσωμάτωσης όλων των κοινωνικών ομάδων στη ζωή της πόλης και
- δ) τη βελτίωση των περιβαλλοντικών συνθηκών, μέσω παρεμβάσεων για την περιβαλλοντική εξυγίανση και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Συνεπώς, χαρακτηριστικά στοιχεία της στρατηγικής για τα αστικά κέντρα είναι, σύμφωνα και με το ΕΣΠΑ, «η πρόσβαση των πολιτών στην εργασία, στην εκπαίδευση, στις υπηρεσίες και στην ψυχαγωγία, το αναβαθμισμένο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, η δυναμική και ανταγωνιστική οικονομική ανάπτυξη, οι καινοτόμες επιχειρηματικές δραστηριότητες και η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών μέσω μιας εκσυγχρονισμένης δημόσιας διοίκησης».

Παράλληλα, βασικό στοιχείο της στρατηγικής αποτελεί η ενίσχυση της δικτύωσης των αστικών κέντρων και η συγκρότηση ενός ισόρροπου και πολυκεντρικού δικτύου, το οποίο θα λειτουργεί συμπληρωματικά ως προς το μητροπολιτικό κέντρο της Θεσσαλονίκης.

Έτσι, το Κιλκίς θα μπορέσει να αξιοποιήσει το μεγάλο πλεονέκτημα της εγγύτητας που έχει με τη Θεσσαλονίκη η οποία αποτελεί τον δεύτερο πυλώνα της αστικής ανάπτυξης της χώρας και μπορεί να αναλάβει ακόμα μεγαλύτερες διεθνώς λειτουργίες ως κέντρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Ο δήμος θα μπορέσει να εκμεταλλευτεί όλες τις σημαντικές δραστηριότητες που συγκεντρώνονται στη Θεσσαλονίκη και εκτείνονται σε όλους τους τομείς με έμφαση στις υπηρεσίες εκπαίδευσης, υγείας, πολιτισμού, καινοτομίας, έρευνας, εμπορίου και μεταποίησης.

Έτσι, **το Κιλκίς, ως μικρότερο αστικό κέντρο στην ίδια χωρική ενότητα, θα αναλάβει ρόλο δευτερεύοντος αναπτυξιακού πόλου (δορυφόρου)**, συνδεδεμένο μαζί με τη Θεσσαλονίκη ή και τα άλλα αστικά κέντρα με στοιχεία δικτύωσης που θα πρέπει να ενδυναμωθούν, πληρώνοντας τις προϋποθέσεις ώστε να αναπτύξει ακτινοβολία και πέρα των συνόρων καθώς σε αυτό συγκεντρώνονται σημαντικές λειτουργίες όπως οι υπηρεσίες εκπαίδευσης, εμπορίου, μεταποίησης, τουρισμού, ενέργειας καθώς και οι υπηρεσίες μεταφορών.

Ανάπτυξη και ανασυγκρότηση των αγροτικών περιοχών

Η αναπτυξιακή στρατηγική για τις αγροτικές περιοχές όπως και του δήμου Κιλκίς εστιάζεται στην προώθηση της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης τους στη βάση της αειφορίας και στοχεύει στη διασφάλιση της ευρύτερης οικολογικής και πολιτιστικής τους σημασίας, στην αύξηση της ελκυστικότητάς τους ως περιοχές πρώτης και δεύτερης κατοικίας, στη δημιουργία δικτύων με αστικά κέντρα, στη διαφοροποίηση της οικονομίας τους, στη διασφάλιση της πρόσβασης σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος, στη διάδοση της χρήσης των ΤΠΕ στις επιχειρήσεις καθώς και στη βελτίωση των προσφερομένων υπηρεσιών και της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

Βασικός στόχος είναι πλέον η οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική αναβίωση της υπαίθρου κατά τρόπο που εξασφαλίζει την οικονομική αυτοτέλεια της αλλά και την προστασία του περιβάλλοντος, τη διάσωση και τη διαφύλαξη στοιχείων της παράδοσης. Είναι απαραίτητο όχι να επιβληθούν δραστηριότητες στην ύπαιθρο αλλά να δημιουργηθούν οι συνθήκες που θα καταστήσουν την παραμονή των πολιτών της υπαίθρου ή ακόμα και την μετεγκατάσταση πολιτών των αστικών κέντρων στην ύπαιθρο πράξη συνειδητής επιλογής και αυτόβουλης ενέργειας.

Αφορά την δημιουργία οικονομικά αυτοδύναμης υπαίθρου που θα συμβάλλει δυναμικά στην αύξηση της απασχόλησης, στην ανάπτυξη και στην ενδυνάμωση της χώρας. Αφορά την ανάδειξη των πολιτιστικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών που θα καταστήσουν την ύπαιθρο εγγυητή της κοινωνικής συνοχής. Αφορά την αντιμετώπιση του φυσικού περιβάλλοντος, όχι μόνον ως αισθητικού αγαθού που αναζητάμε ενεργά, αλλά ως τμήματος της καθημερινότητάς μας που βιώνουμε παθητικά μέσω της κατανάλωσης νερού και τροφίμων, της καθαρότητας της θάλασσας, της ευφορίας της γης που καλλιεργούμε, της ποιότητας του αέρα που αναπνέουμε.

Μια σοβαρή προσπάθεια για την ανασυγκρότηση της υπαίθρου δεν μπορεί παρά να αναγνωρίζει την αναγκαιότητα μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης του θέματος. Ο λόγος είναι ότι στην ύπαιθρο συνδέονται άμεσα και άρρηκτα η αγροτική παραγωγή με το περιβάλλον, το περιβάλλον με τα ιστορικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, και όλα αυτά με την ποιότητα ζωής. Και είναι η αναγνώριση του πλεονεκτήματος στην ποιότητα ζωής που θα οδηγήσει τελικά σε αύξηση της ζήτησης των υπηρεσιών και των αγαθών της υπαίθρου, στη δημιουργία δυναμικών και καινοτόμων οικονομικών δραστηριοτήτων, σε αύξηση απασχόλησης και εισοδημάτων, στην οικονομική και κοινωνική αναζωογόνηση της υπαίθρου. Ο ρόλος της ανασυγκρότησης της υπαίθρου είναι να συνδέσει όλους τους κρίκους σε μια αλυσίδα, να προσδώσει προοπτική για βιωσιμότητα και αυτοδυναμία.

Η ανασυγκρότηση της υπαίθρου δεν έρχεται να παραγκωνίσει τη γεωργία αλλά αντίθετα έρχεται να δημιουργήσει τις συνθήκες για ανάπτυξη της γεωργικής δραστηριότητας, για κοινωνική αναγνώριση του αγρότη, για βελτίωση της ποιότητας ζωής των απασχολούμενων στην γεωργία, για ανταμοιβή των πολιτών της υπαίθρου για την επιστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η αναγνώριση και αξιοποίηση της αμφίδρομης σχέσης μεταξύ μιας δυναμικής ανάπτυξης του αγροτικού τομέα και της ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου οδηγεί σε πολλαπλασιασμό των οφελών και σε περιορισμό των αρνητικών επιδράσεων που επιφέρει η εφαρμογή μιας στείρας, τομεακής και μόνο, προσέγγισης για ανάπτυξη.

Ανάπτυξη ορεινών περιοχών

Η στρατηγική για την ανάπτυξη του ορεινού χώρου στοχεύει στην ανασυγκρότηση των δραστηριοτήτων παραγωγής και κατοίκησης με γνώμονα την οικονομική βιωσιμότητά τους σε συνδυασμό με τη διασφάλιση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών τους και των ιδιαιτεροτήτων του φυσικού τους περιβάλλοντος. Η ανασυγκρότηση αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσω της υλοποίησης παρεμβάσεων για τη βελτίωση της προσπελασιμότητας, τη στήριξη της ποιοτικής

και βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας και την ενίσχυση – ανάπτυξη ειδικών / ήπιων μορφών τουρισμού, στη βάση μιας ελεγχόμενης και προγραμματισμένης οικιστικής ανάπτυξης. Όπως αναφέρεται και στο ΕΣΠΑ, σημαντικό στοιχείο της ανάπτυξης των ορεινών περιοχών αποτελεί η συγκρότηση λειτουργικών διασυνδέσεων με τα γειτονικά αστικά κέντρα, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν ολοκληρωμένα σημεία υποστήριξης της αναπτυξιακής δραστηριότητας στον ορεινό χώρο.

8.12 Σημεία κλειδιά της ανάπτυξης χωρικής στρατηγικής

Η τοπική ταυτότητα βρίσκεται στο επίκεντρο της χωρικής στρατηγικής. Οι επιμέρους περιοχές του δήμου πρέπει να ενισχύσουν τους δεσμούς και τη συνοχή τους, οργανώνοντας το αναπτυξιακό τους σχέδιο με βάση ένα ισχυρό στοιχείο τοπικής ταυτότητας. Με το κατάλληλο σχέδιο, περιοχές που άλλοτε ήταν «ανώνυμες» μπορούν να εξελιχθούν σε «μοναδικές» περιοχές με ισχυρή ταυτότητα. Η δύναμη έκφρασης μιας περιοχής που βγαίνει από την ανωνυμία, κάνει να αλλάζει ο τρόπος με τον οποίο την βλέπουν: η εικόνα της και η μοναδικότητά της αυξάνουν την ελκτική της δύναμη και τα προϊόντα της γίνονται περιζήτητα. Επιπλέον, το γεγονός ότι ένα στοιχείο τοπικής ταυτότητας τίθεται στο επίκεντρο μιας στρατηγικής χωρικής ανάπτυξης επιτρέπει να ξανααποκτήσουν την αξία τους ανεκμετάλλευτοι, εγκαταλελειμμένοι, ακόμα και ξεχασμένοι πόροι, και να δημιουργηθούν μοναδικά προϊόντα που προέρχονται από ασυνήθιστου συνδυασμούς ανάμεσα σε διαφορετικά στοιχεία και τομείς.

Τι ακριβώς είναι, όμως, η ταυτότητα μιας περιοχής; Είναι η συλλογική αντίληψη που έχουν οι κάτοικοί της για το παρελθόν τους, τις παραδόσεις και την τεχνογνωσία τους, για την παραγωγική τους διάρθρωση, για την πολιτιστική τους κληρονομιά, για τους υλικούς τους πόρους, για το μέλλον τους. Δεν πρόκειται για μια μονολιθική ταυτότητα, αλλά για ένα περίπλοκο σύνολο που περιλαμβάνει πλήθος επιμέρους ταυτοτήτων για κάθε κοινωνική ομάδα, για κάθε τόπο, για κάθε ειδικό κέντρο παραγωγής κ.λπ. Αυτή η «πολλαπλή» ταυτότητα δεν είναι αμετάβλητη αλλά, αντίθετα, μπορεί να εξελιχθεί, να ενισχυθεί, να εκσυγχρονισθεί.

Η χωρική προσέγγιση δείχνει ότι η παρακμή, ακόμη και σε προχωρημένο στάδιο, ορισμένων περιοχών δεν είναι ποτέ μοιραία, εφόσον η εξεταζόμενη προσπάθεια επιτρέπει τη διερεύνηση νέων αναπτυξιακών προοπτικών. Οι τοπικοί παράγοντες μπορούν και πάλι να «οραματισθούν» το μέλλον. Η χωρική προσέγγιση βοηθάει τις θεσμικές οργανώσεις και τους φορείς να ανακαλύψουν πολλές διεξόδους, συχνά απρόσμενες, για να δώσουν νέα δυναμική στην περιοχή τους. Η μελέτη εναλλακτικών σεναρίων δείχνει επίσης τους μακροχρόνιους κινδύνους και τις ευκαιρίες, αναδεικνύοντας περισσότερες προοπτικές. Η αξιοποίηση των υλοποιούμενων ενεργειών ανοίγει νέους δρόμους και επιτρέπει την καταγραφή των επιπτώσεων, αναμενόμενων ή μη. **Η εξέλιξη συνίσταται σε μια διαδοχή «μικρών νικών» η κάθε μία από τις οποίες δημιουργεί νέες ιδέες και νέες δράσεις.**

Η χωρική προσέγγιση δίνει στους τοπικούς φορείς τη δυνατότητα να εκφράσουν τις γνώσεις τους, τις προσδοκίες τους, τις αντικρουόμενες απόψεις τους, αλλά και την ικανότητά τους να υλοποιήσουν κοινές δράσεις και να οργανωθούν γύρω από νέες ιδέες. Ο συνδυασμός διαφορετικών τρόπων έκφρασης, ακόμη και αντικρουόμενων, επιτρέπει να υπάρξει προσέγγιση του χώρου αναφοράς με περισσότερο σύνθετο, πλούσιο και συνεπή τρόπο.

Πιο σύνθετο, επειδή δείχνει ότι τα υφιστάμενα αδιέξοδα οφείλονται τις περισσότερες φορές στο γεγονός ότι σπάνια λαμβάνεται υπόψη η γνώμη ορισμένων ομάδων του πληθυσμού και αναδεικνύεται ένα ανθρώπινο δυναμικό με ειδικές ικανότητες και καινοτόμες ιδέες που μέχρι τότε ήταν άγνωστα.

Πλουσιότερο, επειδή η αναγνώριση της πολυμορφίας των απόψεων επιτρέπει να αναδειχθούν τρόποι σκέψης που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά. Ειδικά στον αγροτικό κόσμο, η συζήτηση στρέφεται κυρίως γύρω από «αυτά που δεν είναι δυνατόν να γίνουν». Εκφράζουν την εγγενή επιφυλακτικότητα του αγροτικού πληθυσμού, που διέπεται από την προσπάθεια επιβίωσης.

Όμως, οι απόψεις αυτές σε ορισμένες περιπτώσεις δεν επιτρέπουν να συνειδητοποιηθούν οι εξωτερικές αλλαγές και οι ανάγκες ανοίγματος, ακόμα και να νομιμοποιούν τον αποκλεισμό ορισμένων παραγόντων, καθιστώντας συχνά δύσκολη την ανάκτηση της εμπιστοσύνης στις δυνατότητες τοπικής ανάπτυξης, στοιχείο που είναι μια από τις προϋποθέσεις της διαδικασίας ανανέωσης.

Πιο συνεπή, επειδή η έκφραση των διαφορετικών, ακόμη και αντικρουόμενων απόψεων, αν και σε ένα πρώτο στάδιο ενοχλεί επειδή ανοίγει τον δρόμο σε λανθάνουσες συγκρούσεις, είναι απόλυτα αναγκαία για την οικοδόμηση των νέων στοιχείων ταυτότητας. Σε ένα μεταγενέστερο στάδιο, μέσα από τη δράση, από την εκπόνηση ενός συλλογικού σχεδίου, ξεπερνιούνται οι συγκρούσεις που εμφανίστηκαν κατά τις πρώτες αντιπαραθέσεις και εμπλουτίζονται οι απόψεις με την τροποποίηση των αρχικών αντιλήψεων.

Η επιτυχία ή η αποτυχία μιας στρατηγικής εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο συναρθρώνονται τα συμφέροντα και οι σχέσεις ανάμεσα στους τοπικούς φορείς, δηλαδή από τη συλλογική ικανότητα παρατήρησης της τοπικής πραγματικότητας, ιεράρχησης των προτεραιοτήτων και επικέντρωσης στον τρόπο οργάνωσης των διαθέσιμων πόρων.

Τα αντικρουόμενα συμφέροντα αντανακλούν συχνά διαφορετικές στρατηγικές. Αποτελούν επίσης έκφραση διαφορετικών αντιλήψεων και προσδοκιών. Όμως, για να συμβιβασθούν οι διαφορετικές απόψεις ή για να επιλυθούν μακροχρόνιες ανεπίλυτες αντιθέσεις, πρέπει να καταστεί δυνατή η επεξεργασία κοινών απόψεων. Είναι προαπαιτούμενο, λοιπόν, η συνδυασμένη δράση ανάμεσα στο δήμο Κιλκίς και σε εκπροσώπους τοπικών συμφερόντων, στο πλαίσιο μιας εταιρικής σχέσης που λαμβάνει αποφάσεις, «αναβαθμίζει» τον ρόλο των μεν και των δε και ευνοεί τη σταδιακή δημιουργία μιας συλλογικής αντίληψης του παρόντος και του μέλλοντος της περιοχής. Αυτή η διασταύρωση ενδιαφερόντων και ικανοτήτων συμβάλλει επίσης στη δημιουργία καινοτόμων ιδεών.

8.13 «Τοπικό κεφάλαιο» και στρατηγική χωρικής ανάπτυξης

Υπάρχει μια άρρηκτη σχέση μεταξύ της χωρικής ανάπτυξης και του «τοπικού κεφαλαίου». Πώς όμως αναλύεται και αξιολογείται το τοπικό κεφάλαιο του δήμου; Πώς γίνεται η μετάβαση από την ανάλυση της πραγματικότητας στην εκπόνηση ενός σχεδίου (ή σε ένα όραμα για το μέλλον) της περιοχής, το οποίο θα σχεδιασθεί από τους ίδιους τους τοπικούς φορείς και όχι καθ' υπαγόρευση μιας εξωτερικής εξέλιξης λίγο – πολύ ανεξέλεγκτης; Πώς θα καταγραφούν τα βασικά στοιχεία στα οποία θα επικεντρωθεί η προσπάθεια; Η ανάλυση του «τοπικού κεφαλαίου» μπορεί να διευκολύνει την απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα.

Τι είναι, όμως, κατ' αρχήν «τοπικό κεφάλαιο»; Το «τοπικό κεφάλαιο» αντιπροσωπεύει το σύνολο των στοιχείων τα οποία διαθέτει η περιοχή και σε υλικά και σε άυλα μέσα και τα οποία μπορούν να αποτελέσουν, σύμφωνα με ορισμένες απόψεις, πλεονεκτήματα και για άλλες μειονεκτήματα.

Η έννοια του τοπικού κεφαλαίου δεν είναι στατική, αλλά δυναμική. Αντιστοιχεί στην αναλυτική περιγραφή της εικόνας που έχουν για την περιοχή όσοι αναζητούν περιθώρια κίνησης για να δράσουν. Συνδέεται λοιπόν με την έννοια της περιοχής και με την αναζήτηση της χωρικής της ανταγωνιστικότητας. Κάθε περιοχή προσπαθεί να βρει τη θέση της, αναζητώντας πρόσβαση στις αγορές, προβάλλοντας την εικόνα της, το δυναμικό της για την προσέλκυση νέων κατοίκων και επιχειρήσεων, την ικανότητά της να ανανεώνει τους φορείς διακυβέρνησής της κ.λπ.

Η έννοια του τοπικού κεφαλαίου παραπέμπει στα στοιχεία που συνθέτουν τον πλούτο της περιοχής (δραστηριότητες, τοπία, κληρονομιά, τεχνογνωσία κ.λπ.) με στόχο όχι μια λογιστική καταγραφή τους, αλλά την αναζήτηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν.

Το τοπικό κεφάλαιο μπορεί, συνεπώς, να αξιολογηθεί αποκλειστικά σε συνάρτηση με την ιστορία της περιοχής. Το παρελθόν φωτίζει το παρόν, όπως και το παρόν επιτρέπει να εντοπισθούν τα στοιχεία του παρελθόντος στα οποία μπορεί ενδεχομένως να βασισθεί μια στρατηγική. Δημιουργούνται λοιπόν διαδοχικά πέρα – δώθε ανάμεσα στην ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου και την αναζήτηση του παρελθόντος.

Επίσης, το τοπικό κεφάλαιο εξαρτάται από την ιδέα που διαμορφώνεται σχετικά με το μέλλον της περιοχής: προς ποια κατεύθυνση θα πορευτεί; Ποια στρατηγική επιλογή επιτρέπουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής; Αυτή η σταδιακή διαδικασία αξιολόγησης με διαδοχικές προσπάθειες επιτρέπει να υπάρξει βελτιωμένη κρίση.

Η διαδικασία εκπόνησης ενός σχεδίου χωρικής ανάπτυξης εμπεριέχει ένα μέρος φαντασίας και ένα στοίχημα για το μέλλον. Ένα σχέδιο μπορεί συχνά να φαίνεται ουτοπικό στην αρχή, αλλά να έχει τον ρόλο της κινητήριας δύναμης για το μέλλον. Σε άλλες περιπτώσεις, σημείο εκκίνησης μπορεί να είναι η πραγματικότητα και οι συγκεκριμένες δυσκολίες για την εκπόνηση ενός σχεδίου, το οποίο μπορεί να φαίνεται πιο ρεαλιστικό στην αρχή, αλλά είναι μάλλον πιο περιορισμένο. Καμιά από αυτές τις δύο προσεγγίσεις δεν έχει εξ' αρχής μεγαλύτερη αξία από την άλλη. Και οι δύο είναι χρήσιμες και αλληλοσυμπληρώνονται ώστε να δώσουν σε ένα σχέδιο χωρικής ανάπτυξης ένα ταυτόχρονα πιο φιλόδοξο και πιο ρεαλιστικό χαρακτήρα.

Αυτή η διπλή προσπάθεια κάνει να εξετάζεται το κεφάλαιο της περιοχής από διαφορετική σκοπιά, να ανακαλύπτονται στο εσωτερικό της περιοχής ξεχασμένα ή παραμελημένα στοιχεία, ακόμη και χωρίς εμφανή σημασία, τα οποία ξαφνικά μπορούν να αποτελέσουν τα κομβικά στοιχεία του ιδεώδους σχεδίου.

Οι δεσμοί της περιοχής με τον εξωτερικό κόσμο είναι επίσης καθοριστικά στοιχεία για το κεφάλαιο της περιοχής. Η γνώση των αγορών, τα μέλη της διασποράς που κατάγονται από την περιοχή, οι ανάγκες των πολιτών των κοντινών αστικών περιοχών, οι προθέσεις εξωτερικών παραγόντων να δημιουργήσουν επενδύσεις, συμβάλλουν στο να ανακαλυφθούν αρκετές ευκαιρίες οι οποίες, με τη σειρά τους, θα οδηγήσουν στο να ιδωθεί η περιοχή από άλλη ματιά, στο να συνειδητοποιηθεί ότι υπάρχουν και άλλοι πόροι που εγγυώνται ένα καλύτερο μέλλον.

Το τοπικό κεφάλαιο μπορεί, λοιπόν, να απεικονιστεί με μια σφαίρα που βρίσκεται στο σημείο τομής δύο αξόνων (ενός οριζόντιου άξονα που απεικονίζει το παρελθόν – μέλλον και ενός καθέτου άξονα που απεικονίζει τον εσωτερικό – εξωτερικό κόσμο) και η οποία εξελίσσεται, εμπλουτίζεται, αποκτά πιο συγκεκριμένη μορφή με στοιχεία που αντλούνται από το παρελθόν (την ιστορία), το μέλλον (το σχέδιο), το ενδογενές δυναμικό της περιοχής και από τις σχέσεις με τον έξω κόσμο.

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι με τον τρόπο αυτό οι στατιστικές, τομεακές πληροφορίες δεν αρκούν για να απεικονίσουν την πραγματικότητα. Η εκπόνηση ενός σχεδίου χωρικής ανάπτυξης επιβάλλει την καταγραφή των σχέσεων αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις πολλές συνιστώσες που συνθέτουν το κεφάλαιο της περιοχής, και την αναγωγή αυτών των αλληλεπιδράσεων σε κομβικό στοιχείο της τοπικής στρατηγικής.

Η εργασία ενοποίησης των δεδομένων επιτρέπει τον καλύτερο εντοπισμό των εμποδίων και των δυνατοτήτων δράσης, την επαλήθευση της δυνατότητας υλοποίησης του σχεδίου χωρικής ανάπτυξης, τη λήψη απόφασης για την ακολουθητέα στρατηγική, την καλύτερη αξιολόγηση των τρόπων δημιουργίας της προστιθέμενης αξίας μέσω μιας χωρικής προσέγγισης. Πρέπει να «τελειοποιηθούν» οι ζωντανές δυνάμεις της περιοχής. Αυτή η σύνδεση ανάμεσα στο τοπικό σχέδιο και στο τοπικό κεφάλαιο θα οδηγήσει την περιοχή στο:

- να αξιολογήσει με διαφορετικό τρόπο παραμελημένους μέχρι τώρα ειδικούς πόρους και να τους μετατρέψει σε στρατηγικούς αναπτυξιακούς άξονες,
- να αξιοποιήσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ή να δημιουργήσει νέα, μέσω του συνδυασμού διαφόρων τομέων,
- να ενθαρρύνει την προσπάθεια ανακάλυψης παραγνωρισμένων ή παραμελημένων τοπικών πόρων, δίνοντας αξία σε στοιχεία που κάποτε θεωρούνταν αρνητικά.

Μεθοδολογία ανάλυσης του τοπικού κεφαλαίου

A. Εντοπισμός των συστατικών στοιχείων

Το κεφάλαιο μιας περιοχής είναι πάντοτε εξαιρετικά σύνθετο. Αποτελείται από πολλά στοιχεία και δύσκολο «να βγάλει κανείς άκρη» από αυτή την περιπλοκότητα, αν δεν καθοριστούν ορισμένα στοιχεία αναφοράς τα οποία, χωρίς να έχουν περιοριστικό χαρακτήρα, επιτρέπουν να διαμορφωθεί μια γενική εικόνα. Μπορούμε, με τον τρόπο αυτό, να κατατάξουμε τα διάφορα στοιχεία του τοπικού κεφαλαίου σε 8 ορισμένες συνιστώσες, τις οποίες μπορεί ο καθένας να προσδιορίσει με βάση την ειδική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ή με βάση τις επιδιώξεις του.

Οκτώ συνιστώσες αυτές είναι:

1. Οι υλικοί πόροι και η διαχείρισή τους – κυρίως οι φυσικοί πόροι (ανάγλυφο του εδάφους, υπέδαφος, χλωρίδα και πανίδα, υδατικοί πόροι, ατμόσφαιρα), οι εξοπλισμοί και οι υποδομές, η ιστορική και αρχιτεκτονική κληρονομιά)
2. Ο πολιτισμός και η ταυτότητα της περιοχής – οι αξίες που αποδέχονται από κοινού οι φορείς της περιοχής, τα ενδιαφέροντά τους, η νοοτροπία τους, οι τρόποι αμοιβαίας αναγνώρισης κ.λπ.
3. Το ανθρώπινο δυναμικό – οι άνδρες και οι γυναίκες που κατοικούν στην περιοχή, αυτοί που έρχονται για να ζήσουν σε αυτήν και αυτοί που φεύγουν. Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και η κοινωνική του διαστρωμάτωση.
4. Η έμμεση και άμεση τεχνογνωσία και οι ειδικές δεξιότητες, καθώς και η γνώση των τεχνολογιών και η ικανότητα έρευνας και ανάπτυξης.
5. Οι τοπικές θεσμικές οργανώσεις και διοικητικές υπηρεσίες, οι κανόνες του πολιτικού παιχνιδιού οι συλλογικοί φορείς και, γενικότερα, αυτό που σήμερα αποκαλείται «διακυβέρνηση» της περιοχής. Σε αυτή τη συνιστώσα περιλαμβάνονται επίσης οι χρηματοδοτικοί πόροι (των θεσμικών οργανώσεων, των επιχειρήσεων και των ιδιωτών κ.λ.π.) και η διαχείρισή τους (αποταμίευση, πίστωση κ.λπ.).
6. Οι δραστηριότητες και οι επιχειρήσεις, η σχετικά μεγαλύτερη ή μικρότερη γεωγραφική τους συγκέντρωση και η διάρθρωσή τους (μέγεθος των επιχειρήσεων, επιχειρηματικοί κλάδοι κ.λπ.).
7. Οι αγορές και οι εξωτερικές σχέσεις, ιδίως η ένταξή τους στις διάφορες αγορές, στα δίκτυα συναλλαγών, προώθησης πωλήσεων κ.λπ.
8. Η εικόνα που δίνει η περιοχή και ο τρόπος με τον οποίο αυτή γίνεται αποδεκτή στο εσωτερικό και το εξωτερικό.

Αυτές οι οκτώ συνιστώσες μπορούν να απεικονισθούν γραφικά ως τα οκτώ μέρη του «τοπικού κεφαλαίου».

B. Συνολική εκτίμηση κάθε συνιστώσας για να διαμορφωθεί μια άποψη για την «εικόνα» της περιοχής

Για να διαμορφωθεί μια συνολική αντίληψη της κατάστασης της περιοχής, είναι ενδιαφέρον να γίνει συνολική εκτίμηση της κάθε μιας από τις οκτώ συνιστώσες. Αυτό βοηθάει στον καλύτερο εντοπισμό των βασικών ανισορροπιών, οι οποίες πρέπει να αντιμετωπισθούν στην δράση, και στον υπολογισμό των διαθέσιμων πόρων κατά την υλοποίηση του στρατηγικού σχεδίου.

Η άσκηση αυτή δεν αποφεύγει μια διεξοδική ανάλυση του τοπικού κεφαλαίου αλλά, αντίθετα, επιτρέπει τον ορθότερο προσανατολισμό αυτής της ανάλυσης.

Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε κλίμακα βαθμολόγησης από 0 έως 5, ξεκινώντας από το «μηδέν» (0), «λίαν κακώς» (1), «κακώς» (2), «μέτρια» (3), «καλώς» (4) και «λίαν καλώς» (5), για να αξιολογήσουμε την κατάσταση με βάση την κάθε μία από τις προαναφερθείσες συνιστώσες. Στη συνέχεια αυτή η βαθμολόγηση μπορεί να απεικονισθεί σε ένα διάγραμμα με οκτώ άξονες, το οποίο παρουσιάζει μια «εικόνα της περιοχής».

Η γραφική αυτή απεικόνιση έχει ασφαλώς περιορισμένη αντικειμενική αξία αλλά βοήθησε την ομάδα σχεδιασμού, και μπορεί να βοηθήσει πολίτες και φορείς, να προσδιορίσουν την εικόνα που έχουν οι ίδιοι για την περιοχή τους. Πρέπει, πρωτίστως, να θεωρηθεί ως μέσο εμπύχωσης που επιτρέπει να αντιμετωπισθεί και να συμπληρωθεί η άποψη όλων, ώστε να υπάρξει μια εμπλουτισμένη εκτίμηση της κατάστασης της περιοχής.

Επιπλέον, εξετάζοντας τα προφίλ που σχηματοποιούνται σε διαφορετικές εποχές, μπορούμε να παρουσιάσουμε την εξέλιξη στο παρελθόν και να καταδείξουμε τις «απώλειες» ή τα «κεκτημένα» της περιοχής.

Στην ίδια βάση, μπορεί να αρχίσει προβληματισμός για το μέλλον της περιοχής, ώστε να εντοπισθούν τα στοιχεία εκείνα που πρέπει να τροποποιηθούν σε μια χρονική προοπτική, λαμβανομένης υπόψη της εγγενούς τους αδράνειας. Η άσκηση αυτή επιτρέπει να αντιπαραβληθούν οι διάφορες απόψεις για το μέλλον της περιοχής.

? Πώς θα μπορούσε να ήταν η περιοχή μετά από δέκα έτη;

? Ποια στοιχεία του «τοπικού κεφαλαίου» της πρέπει να ενισχυθούν για να καταστεί αυτό δυνατό και σε ποια στοιχεία πρέπει να βασιστούμε;

Και σε αυτή την περίπτωση, η χρησιμοποίηση ενός προφίλ της περιοχής, που προδιαγράφει την πιθανή εξέλιξη των οκτώ συνιστωσών του «τοπικού κεφαλαίου», μπορεί να αποτελέσει μέσο εμπύχωσης, που θα διευκολύνει τις συζητήσεις, έτσι ώστε να εξετασθούν οι επικρατούσες απόψεις αρκετών τοπικών φορέων και πολιτών και να υπάρξει ένα κοινό σχέδιο.

Η προβολή αυτή στο μέλλον μπορεί να οδηγήσει στην αναθεώρηση της ανάλυσης του υφιστάμενου «τοπικού κεφαλαίου», δίνοντας μεγαλύτερη σημασία σε ορισμένα στοιχεία που κρίνονται από στρατηγική άποψη καθοριστικά σε σχέση με την επιδιωκόμενη εξέλιξη.

8.14 Το πρότυπο της χωρικής οργάνωσης

Μια σημαντική παράμετρος για τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας περιοχής είναι η χωρική οργάνωσή της. Ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται το αστικό κέντρο και οι γύρω οικισμοί, η ποιότητα των υποδομών και γενικότερα τα ζητήματα χωρικού σχεδιασμού παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ποιότητα ζωής των κατοίκων. Η χωρική οργάνωση αφορά ζητήματα χωροθέτησης υποδομών για την καλύτερη εξυπηρέτηση πληθυσμού και δραστηριοτήτων, διαχείρισης χρήσεων γης και οικιστικής ανάπτυξης, ενώ έμφαση δίδεται στην αλληλεπίδραση της πόλης με τους οικισμούς και τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται σε αυτούς.

Με βάση τα ιδιαίτερα γεωγραφικά, παραγωγικά, αναπτυξιακά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των επιμέρους περιοχών, και λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα της διοικητικής οργάνωσης, ο δήμος Κιλκίς οργανώνεται σε ένα χωρολειτουργικό σύστημα που συγκροτείται από τα επάλληλα και αλληλοεξαρτώμενα υποσυστήματα: α) των χωρικών ενοτήτων και β) των πόλων / θυλάκων ανάπτυξης και γ) του οικιστικού δικτύου και του πλέγματος πόλης - οικισμών. Στον χωρικό σχεδιασμό η εκδήλωση των προθέσεων των ανθρώπων που ζουν στο χώρο αποτελεί το κατ' εξοχήν ισχυρό ενδογενές κίνητρο. Εξάλλου, τα αποτελέσματα του σχεδιασμού σχετίζονται άμεσα με συμβάσεις που επιτυγχάνονται μεταξύ των ανθρώπων και συντεταγμένων οργάνων ή/ και μεταξύ τους. Με αυτή τη λογική, προσεγγίσεις κυρίως ποσοτικού χαρακτήρα, όπως έκταση, πληθυσμός, αποστάσεις μετακινήσεων κ.λπ., υποχωρούν, αφού αποτελούν, διαχρονικά και μέσω των τεχνολογικών εξελίξεων, στην ουσία μεταβαλλόμενα μεγέθη.

Η εξειδικευμένη αναζήτηση ποιοτικών λειτουργικών παραγόντων (συντελεστών) αποτελούν την βασική αποστολή της προτεινόμενης εφαρμογής. Οι κοινωνικές παράμετροι εξάλλου λόγω του ενδογενούς χαρακτήρα τους στηρίζουν πιο ουσιαστικά και εξασφαλίζουν σε μεγαλύτερη διάρκεια το στοιχείο της διατοπικής συνεργασίας. Ο χρηστικός συντελεστής των υφιστάμενων υποδομών γίνεται πιο κατανοητός και προσαρμόζεται αρμονικότερα σε κοινές ρυθμίσεις που δρομολογούν την δυναμική ανάπτυξή της, κατ' αυτόν τον τρόπο, νέας περιοχής. Εξάλλου, αυτό εναρμονίζεται με τους γενικότερους στόχους της εθνικής περιφερειακής πολιτικής για ανατροπή

των τάσεων υπέρμετρης μεγέθυνσης των μεγαλύτερων πόλεων, που στη χώρα συγκεντρώνουν το 60% περίπου των κατοίκων.

Αυτό θα προκύψει αποτελεσματικότερα εάν, παράλληλα με την διαμόρφωση ενδογενών συνθηκών ανάπτυξης της τοπικής αγοράς εργασίας (θέσεις εργασίας), προωθούνται ισότιμες αστικές υποδομές για τους κατοίκους της υπαίθρου. Μέσα από ενέργειες ολοκλήρωσης των υποδομών στην ύπαιθρο θα επιτευχθεί η σκοπούμενη εξισορρόπηση στην ποιότητα ζωής των κατοίκων της.

Μέσα από την ανάπτυξη της τοπικής φέρουσας ικανότητας και εξισορρόπησης των συνθηκών της καθημερινής ζωής θα απομακρυνθεί το ενδιαφέρον για εσωτερική μετανάστευση και πληθυσμιακή μεγέθυνση των κεντρικών χώρων (μεγάλων πόλεων) στην Περιφερειακή Ενότητα και ευρύτερα την Περιφέρεια και θα αποφευχθεί η οικονομική ερήμωση και αποδιάρθρωση της υπαίθρου.

Με βάση τα παραπάνω, επιλέγονται τα εξής πέντε διαμορφωτικά κριτήρια του προτύπου χωρικής ανάπτυξης: α) Αστικός - υπαίθριος χώρος (πόλη – αγροτικοί οικισμοί), β) Φυσικοί παράγοντες, γ) Διατοπικές σχέσεις, δ) Δίκτυα επικοινωνίας, ε) Συγκέντρωση παραγωγικών εγκαταστάσεων.

Συνιστά γενική παραδοχή ότι στην περιφερειακή και, βέβαια, στην τοπική ανάπτυξη οι υποδομές αποτελούν τον βασικό εξοπλισμό λειτουργίας και ανάπτυξης του χώρου. Στην περίπτωση του διευρυμένου δήμου Κιλκίς, η διαστρωμάτωση των οικονομικών και κοινωνικών υποδομών προτείνεται μέσα από την παραμετρική αξιολόγησή τους, για το σύνολο της περιοχής με βάση τους διαμορφωτικούς παράγοντες κάθε ζώνης όπως για παράδειγμα οι βιομηχανικές και βιοτεχνικές συγκεντρώσεις, οι γεωργικές και κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις, η περιοχή περί τον Γαλλικό ποταμό, η πεδινή, η λοφώδης, ημιορεινή και ορεινή ζώνη, οι λίμνες κ.λπ.

Η στενότερη διασύνδεση και ανάπτυξη δεσμών γειτονίας και συνεργασίας προϋποθέτουν την διαμόρφωση δυνατοτήτων ευχερούς επικοινωνίας με μέσα τέτοια (πχ. ποδήλατο, Ι.Χ. δημόσια, μαζικά μέσα μεταφοράς, τηλέφωνα) που αποτελούν κίνητρο τόσο για τους κατοίκους όσο και τις τοπικές αρχές στην κατεύθυνση της δημιουργίας κοινών υποδομών για την εξυπηρέτηση ευρύτερων περιοχών. Πολλές από τις υποδομές κοινωνικού χαρακτήρα απαιτούν διευρυμένη βάση χρηστών, που οι περισσότεροι οικισμοί δεν διαθέτουν. Πρέπει, λοιπόν, να διαπιστωθεί σε ποιές περιοχές μπορούν να δημιουργηθούν ή να ανασχεδιασθούν ανάλογες κοινωνικές υποδομές από κοινού, ώστε να είναι δυνατόν να εξυπηρετηθεί η λειτουργία τους.

Με βάση τις παραπάνω προϋποθέσεις και σε συνεργασία με τη Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση οδηγούμαστε σε μια Χωρική Διάρθρωση της πόλης με την ύπαιθρο σε ένα ενιαίο και διευρυμένο αστικό σύστημα (δίκτυο οικισμών) στα πλαίσια μιας προγραμματικής περιοχής.

Η οριοθέτηση των χώρων (αστικών και υπαίθριων) ακολουθεί την υφιστάμενη δομή και λειτουργία και δυναμική των διατοπικών σχέσεων και διασυνδέσεων και λειτουργιών μεταξύ των οικισμών και των κατοίκων τους.

Στις κατ' αυτό τον τρόπο δημιουργούμενες νέες αστικές συγκροτήσεις δίνεται προς το παρόν ο ουδέτερος όρος Χωρικής Προγραμματικής Ενότητας. Η υφιστάμενη σχέση (επαγγελματικών μετακινήσεων, οικονομικών συναλλαγών και διοικητικής μέριμνας) των Χωρικών Προγραμματικών Ενοτήτων προς τους άλλους κεντρικούς χώρους της περιοχής και του Μητροπολιτικού κέντρου της Βόρειας Ελλάδας (Θεσσαλονίκη) εξακολουθεί να υφίσταται. Η πρόταση αφορά περισσότερο την ανάπτυξη της "τοπικότητας" των συγκεκριμένων συγκροτήσεων και προώθηση, στα όριά τους, νέων "ενδογενών" δραστηριοτήτων στα πλαίσια μιας θεσμοθετημένης βαθμίδας αυτοδιοίκησης.

Ο ρόλος και η χρηστικότητα του προτύπου των χωρικών προγραμματικών ενοτήτων

Η προτεινόμενη στη συνέχεια διάρθρωση στοχεύει στην εξασφάλιση ισόνομων κοινωνικών και πολιτισμικών υποδομών για τους κατοίκους της υπαίθρου. Άλλωστε, έχει καταδειχθεί ότι η **αποκέντρωση είναι δύσκολο να επιτευχθεί αν οι συνθήκες ασφαλείας και η ποιότητα ζωής**

στην ύπαιθρο δεν εξασφαλισθούν ουσιαστικά και μέσα από την δυνατότητα των κατοίκων της υπαίθρου να διαχειρισθούν ισότιμα την δυνατότητα αναπτύξεως της περιοχής τους μέσα από:

α) την ολοκλήρωση βασικών κοινωνικών και πολιτιστικών υποδομών ανά περιοχή και
β) τη σταθεροποίηση της αγοράς εργασίας και προώθηση ευκαιριών απασχόλησης, στον πληθυσμό που εξέρχεται από την αγροτική οικονομία, στην ίδια περιοχή από όπου προέρχεται. Πριν απ' όλα, τονίζεται ότι, τα πρότυπα ρύθμισης και ανάπτυξης του χώρου προϋποθέτουν την αποδοχή ενός προγραμματικού πλαισίου εφαρμογής τους. Ένα τέτοιο πλαίσιο ενσωματώνει τα αποτελέσματα της μακροαναλυτικής έρευνας, για την φυσική κατάσταση, την οικονομία και την κοινωνία, στην συγκεκριμένη χωροταξική εφαρμογή και ρύθμιση. Για να είναι εφικτή η εφαρμογή και αποτελεσματική η ρύθμιση, μέσω του προγράμματος, αυτό απαιτείται να είναι επαρκώς ελαστικό, ώστε να εξασφαλίζονται και να αξιοποιούνται τα υφιστάμενα φυσικά και τεχνικά δεδομένα του χώρου. Στην περίπτωση αυτή, οι βασικές ρυθμίσεις προκύπτουν μέσα από την συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών, που δηλώνει την ετοιμότητα των ενδιαφερομένων - συμμετεχόντων για ευρύτερες, περιοχικές συνεργασίες, που διασφαλίζουν, όμως, την διοικητική - πολιτική αυτοτέλεια στις αποφάσεις και την διαχείριση.

Η ευθύνη της συντεταγμένης τοπικής κοινωνίας, σ' όλα τα επίπεδα (Τοπική Αυτοδιοίκηση Α και Β βαθμού) εκτείνεται, αφ' ενός στην διακρίβωση των άριστων χρήσεων, για κάθε περιοχή και αφ' ετέρου στη συγκρότηση και θεσμοποίηση του ρυθμιστικού προτύπου χρήσεων και ανάπτυξης του χώρου, στη βάση του εκσυγχρονισμού, της καινοτομίας και της ολοκλήρωσης των δομών του στο πολιτισμικό, στο οικονομικό και στο κοινωνικό επίπεδο, κατά τρόπο που να διασφαλίζεται η ποιότητα ζωής και η ευημερία των κατοίκων.

Με βάση τις παραπάνω προϋποθέσεις παράγεται το συγκεκριμένο πρότυπο λειτουργικής ολοκλήρωσης για πέντε χωρικές προγραμματικές ενότητες: α) Κυκλίας (Μητροπολιτική Αστική Περιοχή), β) Κυκλίας, Γαλλικού, Χέρσου, γ) Δοϊράνης & Μουριών, δ) Κρουσσών και ε) Πικρολίμνης.

Οι ελεγχόμενες λειτουργίες αφορούν τις διαπιστωμένα πιο σημαντικές κατηγορίες χρήσεων, όπως η γεωργία, η βιομηχανία, η κατοικία και η κάθε μορφής δραστηριότητα υποδοχής όπως ο τουρισμός και οι υπηρεσίες. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, συντίθενται χάρτες χωροθέτησης που περιλαμβάνουν την φέρουσα ικανότητα και την καταλληλότητα των περιοχών για τις επαγγελματικές εγκαταστάσεις, τις εγκαταστάσεις αναψυχής και τουρισμού και τις υποστηρικτικές υποδομές, για κάθε χωρική ενότητα.

Η σύνθεση των χαρτών βασίζεται στην διερεύνηση της βούλησης των τοπικών φορέων και στην διαδικασία των διαδοχικών προσεγγίσεων εκτίμησης της καταλληλότητας των χώρων, μέσω της αξιολόγησης της φέρουσας ικανότητας των συγκεκριμένων περιοχών.

Η κατ' αυτό τον τρόπο δομή της πρότασης δίνει την δυνατότητα για μια πιο άμεση αξιολόγηση και επιλογή των πολιτικών και των μέτρων που απαιτούνται, σε επίπεδο αποφάσεων, από την διοίκηση και τους κοινωνικούς εταίρους για θέματα όπως:

- η επιλογή και παραγωγή των κατάλληλων χώρων εγκατάστασης μελετώμενων ή/ και προβλεπόμενων δραστηριοτήτων,
- η διαπίστωση προτεραιοτήτων στην εφαρμογή αναπτυξιακών μέτρων και έργων,
- η δυνατότητα εξειδίκευσης μεσοπρόθεσμων, κατά προγραμματική χωρική ενότητα, αναπτυξιακών παρεμβάσεων,
- η ευχερέστερη διακρίβωση των "επιπτώσεων ανά ενέργεια" για κάθε περιοχή και
- η εκτίμηση της κατανομής τους σε κάθε χωρική ενότητα.

Ο σχεδιασμός για την ανάπτυξη του Χωρικού Συστήματος του Δήμου Κυκλίας εξειδικεύει την καινοτόμο προσέγγιση των προγραμματικών περιοχών, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα τους γενικούς αντικειμενικούς στόχους του συνόλου της περιοχής, των εξειδικευμένων επιχειρησιακών στόχων και του ζητούμενου επιπέδου και είδους ανάπτυξης για κάθε επί μέρους οικιστική ενότητα εντός της συγκεκριμένης προγραμματικής περιοχής.

Οι γενικοί αντικειμενικοί σκοποί - στόχοι που καλύπτουν οριζόντια το σύνολο των χωρικών προγραμματικών ενοτήτων προσδιορίζονται κυρίως ως στόχοι οικονομικής περιφερειακής πολιτικής και στην συνοπτική τους μορφή είναι οι εξής:

- α. Αύξηση του “προγραμματικού καθαρού τοπικού προϊόντος κατά κεφαλή” θεωρώντας, ως κατώτερο όριο, το μέσο εθνικό κατά κεφαλή προϊόν.
- β. Διατήρηση και αύξηση του μονίμου πληθυσμού, προκειμένου να εξασφαλισθεί η επιθυμητή διάρθρωση των δημογραφικών χαρακτηριστικών, στοιχείο μείζονος σημασίας για την ισόρροπη πληθυσμιακή κατανομή στην περιφέρεια.
- γ. Βελτίωση της οικονομικής διάρθρωσης της Π.Π. για να εξασφαλίζονται απασχόληση, δημόσια έσοδα και περιβαλλοντικές συνθήκες σε ικανοποιητικό επίπεδο, μακροπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα.
- δ. Αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης και βελτίωση της ποσοτικής διάρθρωσης του εργατικού δυναμικού σε συσχέτισμό με την αναπτυξιακή δυναμική της προγραμματικής περιοχής.
- ε. Βελτίωση της προσπελασιμότητας των υπηρεσιών και των δικτύων υποδομής για την ενίσχυση της χωροταξικής ισορροπίας.
- στ. Εξασφάλιση υπηρεσιών κοινής ωφέλειας στον Α΄ βαθμό αυτοδιοίκησης και τον κρατικό μηχανισμό.
- ζ. Βελτίωση της τοπικής διάρθρωσης των χρήσεων γης, ώστε να αξιοποιούνται οι άξονες συνδέσεων μεταξύ των διαφόρων επιπέδων χωρικού σχεδιασμού και να εξυπηρετείται ο άριστος συνδυασμός των οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων (κατοικία, μεταφορές, ψυχαγωγία, γεωργία κ.λ.π.)
- η. Διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος σε όλες του τις μορφές (ατμόσφαιρα, υδάτινο περιβάλλον, θόρυβοι, καταστροφή δασών κ.λ.π.)
- θ. Βελτίωση της περιφερειακής ολοκλήρωσης κάθε προγραμματικής περιοχής ώστε να επωφελείται από τα διατοπικά δίκτυα υποδομής.

Στρατηγικοί άξονες και θύλακες ανάπτυξης

Με βάση τα ανωτέρω, η χωρική διάρθρωση των παραγωγικών και οικονομικών λειτουργιών του δήμου Κιλκίς έχει τη δομή ενός πλέγματος αξόνων και πόλων ανάπτυξης στρατηγικής σημασίας που ενσωματώνει την αναπτυξιακή δυναμική του δήμου και επιδιώκει να προωθήσει τη χωρική ολοκλήρωση και να εξομαλύνει τις εσωτερικές αναπτυξιακές ανισορροπίες.

Αναπτυξιακοί άξονες διεθνούς, εθνικής, περιφερειακής και ενδοδημοτικής επιρροής

Διαμορφώνονται τρεις άξονες ή τόξα με διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά:

1. Α΄ αναπτυξιακός άξονας, στην κατεύθυνση Ν. Σάντα - Κιλκίς – Πολύκαστρο, με κύριο αναπτυξιακό χαρακτηριστικό τις βιομηχανικές συγκεντρώσεις, την ανάπτυξη υπηρεσιών διαμετακόμισης και εμπορίου και τη σύνδεση με τον βαλκανικό και ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο.
2. Β΄ αναπτυξιακός άξονας, με τη μορφή ενός S, στην κατεύθυνση Πικρολίμνη – Κιλκίς – Κρούσια - Δοϊράνη, με κυρίαρχο τον τομέα των υπηρεσιών τουρισμού και αναψυχής.
3. Γ΄ αναπτυξιακός άξονας, που περιλαμβάνει τις αγροτικές περιοχές του δήμου και θα αξιοποιήσει τη δυναμική τους με κύρια χαρακτηριστικά την ανάπτυξη του πρωτογενούς, του μεταποιητικού και του ενεργειακού τομέα καθώς και την προστασία σημαντικότερων οικοσυστημάτων.

Θύλακες ανάπτυξης

- Ως θύλακας ανάπτυξης διεθνούς, εθνικής και περιφερειακής εμβέλειας προσδιορίζεται η μητροπολιτική αστική περιοχή του Κιλκίς.
- Ως θύλακες τουριστικής ανάπτυξης προσδιορίζονται: α) η πόλη του Κιλκίς (π.χ. τουρισμός πόλεων / συνεδριακός τουρισμός), β) η Δοϊράνη και οι Μουριές (π.χ. λιμναίος / οικοτουρισμός), γ) η Πικρολίμνη (π.χ. τουρισμός υγείας και ευεξίας), δ) τα Κρούσια (π.χ. αγροτουρισμός / πολιτιστικός τουρισμός)
- Ως θύλακες αγροτικής ανάπτυξης προσδιορίζονται η Τέρπυλλος, το Χέρσο.
- Ως θύλακες μεταποίησης και εμπορίου προσδιορίζονται το Κιλκίς (ΒΙ.ΠΕ. Σταυροχωρίου), η Νέα Σάντα.
- Ως θύλακες περιβαλλοντικής ανάπτυξης προσδιορίζονται η Δοϊράνη, οι Μουριές και η Πικρολίμνη.

8.15 Χωρική ανταγωνιστικότητα

Με την τρέχουσα έννοια, ο όρος ανταγωνιστικός δηλώνει την «ικανότητα αντοχής στον ανταγωνισμό της αγοράς». Η χωρική ανταγωνιστικότητα έχει, λοιπόν, εξ αρχής μια αυστηρά οικονομική έννοια. Μπορεί, όμως, να θεωρηθεί ανταγωνιστικό μια περιοχή η οποία παράγει, παραδείγματος χάρη, γεωργικές πρώτες ύλες σε πολύ καλές τιμές, αλλά σε αξιοθρήνητες κοινωνικές συνθήκες και χωρίς μέριμνα για το περιβάλλον της; Το ερώτημα αυτό οδηγεί στο να δώσουμε μια ευρύτερη έννοια από αυτήν της ανταγωνιστικότητας, η οποία εκφράζεται με τον όρο της χωρικής ανταγωνιστικότητας: μια περιοχή γίνεται ανταγωνιστική, εάν μπορεί να αντιμετωπίσει τον ανταγωνισμό της αγοράς με το να διασφαλίζει ταυτόχρονα την περιβαλλοντική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική της βιωσιμότητα, που να βασίζεται σε διαδικασίες συνάρθρωσης και δικτύωσης των διαφόρων περιοχών. Με άλλους όλους, η χωρική ανταγωνιστικότητα προϋποθέτει:

- τη συνεκτίμηση των ενδογενών πόρων της περιοχής στην επιδίωξη μιας συνολικής συνοχής,
- τη συμμετοχή των τοπικών φορέων και των θεσμικών οργανώσεων,
- την ένταξη των τομέων δραστηριότητας σε μια λογική καινοτομίας,
- τη συνεργασία με τις άλλες περιοχές και τη συνάρθρωση με τις περιφερειακές, εθνικές και ευρωπαϊκές και με το διεθνές πλαίσιο.

Στο πλαίσιο της δημιουργίας του ανωτέρω περιγραφέντος χωρικού προτύπου οργάνωσης του δήμου Κιλκίς, η εκπόνηση του σχεδίου χωρικής ανάπτυξης είναι μια διαδικασία που έχει στόχο να αποκτήσουν οι τοπικοί φορείς και οι θεσμικές οργανώσεις μια τετραπλή ικανότητα: την ικανότητα να αξιοποιούν το περιβάλλον τους, να δρουν από κοινού, να δημιουργούν διασυνδέσεις ανάμεσα στους διαφόρους τομείς κατά τρόπο ώστε να διατηρείται επιτόπου η μέγιστη δυνατή προστιθέμενη αξία και, τέλος, να δημιουργούν σχέσεις με άλλες περιοχές και με τον υπόλοιπο κόσμο.

Οι ανωτέρω τέσσερις ικανότητες μπορούν να τίθενται σε αντιστοιχία με αυτό που αποκαλούμε «οι τέσσερις διαστάσεις» της χωρικής ανταγωνιστικότητας, οι οποίες συναρθρώνονται μεταξύ τους με ιδιαίτερο τρόπο σε κάθε περιοχή. Οι διαστάσεις αυτές είναι:

- Η «κοινωνική ανταγωνιστικότητα» - είναι η ικανότητα των φορέων να δρουν αποτελεσματικά από κοινού, βάσει μιας κοινής αντίληψης για ένα αναπτυξιακό σχέδιο, ικανότητα η οποία ενθαρρύνεται από τη συνεργασία ανάμεσα στα διάφορα θεσμικά επίπεδα.
- Η «περιβαλλοντική ανταγωνιστικότητα» - είναι η ικανότητα των τοπικών φορέων να αξιοποιούν το περιβάλλον τους, ανάγοντάς το σε «διακριτό» στοιχείο της περιοχής τους

και διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τη διατήρηση και την ανανέωση των φυσικών πόρων και της κληρονομιάς.

- Η «οικονομική ανταγωνιστικότητα» - είναι η ικανότητα των τοπικών φορέων να παράγουν και να διατηρούν τη μέγιστη δυνατή προστιθέμενη αξία στην περιοχή τους, δημιουργώντας μεγαλύτερες διασυνδέσεις ανάμεσα στους τομείς και καθιστώντας τον συνδυασμό των τοπικών πόρων πλεονέκτημα για την αξιοποίηση του ειδικού χαρακτήρα των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών.

Η «ανταγωνιστικότητα σε παγκόσμια κλίμακα» - είναι η ικανότητα των τοπικών φορέων να εξασφαλίζουν για την περιοχή του τη θέση που της αρμόζει σε σχέση με άλλες περιοχές και γενικότερα τον εξωτερικό κόσμο, κατά τρόπο που να αναδεικνύεται η περιοχής τους και να εξασφαλίζεται η βιωσιμότητά της στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης.

Η κοινωνική ανταγωνιστικότητα

Η κοινωνική ανταγωνιστικότητα μπορεί να ορισθεί ως η ικανότητα πολιτών, διαφόρων φορέων και οργανισμών να δρουν συλλογικά και αποτελεσματικά σε τοπικό επίπεδο. Είναι ένας συγκεκριμένος τρόπος θεώρησης πραγμάτων, μια αυθεντική στάση ζωής, που βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και στην κοινή βούληση και ικανότητα αναγνώρισης, έκφρασης και συνάρθρωσης των ατομικών και συλλογικών ενδιαφερόντων.

Η κοινωνική ανταγωνιστικότητα είναι βασικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τη χωρική προσέγγιση. Αφορά την οργάνωση των τοπικών φορέων και τις σχέσεις ανάμεσα σε πρόσωπα, ανάμεσα σε φορείς και οργανισμούς και ανάμεσα στους ίδιους τους οργανισμούς,

Η κοινωνική ανταγωνιστικότητα προσδίδει στη φυσική εγγύτητα ανάμεσα στους φορείς και τα θεσμικά όργανα που δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο το πλεονέκτημα για να δημιουργήσουν μια «συλλογική ευφυΐα» γύρω από ένα σχέδιο χωρικής ανάπτυξης. Συμβάλλει στο να γίνει η περιοχή περισσότερο ανταγωνιστική σε σχέση με τον εξωτερικό κόσμο, ενώ ταυτόχρονα διευρύνει τους εσωτερικούς δεσμούς αλληλεγγύης.

Η κατάσταση των αγροτικών περιοχών, όπως αυτής του δήμου Κιλκίς, με μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό κοινωνικής αποδιάρθρωσης, έλλειψης κοινωνικής ζωής, με διαχωριστικές γραμμές ή έλλειψη εμπιστοσύνης, δεν θα ήταν αναγκαστικά ανησυχητική, εάν η οικονομία της αγοράς μπορούσε από μόνη της να εξασφαλίσει την ανάπτυξή τους επιτρέποντας στον κάθε παραγωγό να ενταχθεί ατομικά στην αγορά. Όμως τα πράγματα αλλάζουν...

Για μια επιχείρηση, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και η όξυνση του ανταγωνισμού δυσχεραίνουν όλο και περισσότερο την πρόσβαση στις κερδοφόρες αγορές. Η εξασφάλιση της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων, κυρίως των γεωργικών, μέσω της ένταξη σε επαρκείς αγορές (κυρίως προϊόντα ποιότητας και τοπικής προέλευσης) εξαρτάται συχνά από τη συλλογική δράση. Στις περισσότερες περιπτώσεις, το μειονέκτημα της διασποράς του πληθυσμού, των υπηρεσιών και των επιχειρήσεων στην αγροτική ύπαιθρο είναι δυνατόν να ξεπεραστεί μόνο με τη δημιουργία Ομάδων Παραγωγών, κλαδικών ενώσεων ή σε διατομεακό επίπεδο (clusters). Η διασύνδεση του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και ο συντονισμός ανάμεσα στις δημόσιες υπηρεσίες, που μέχρι τώρα ήταν υπεύθυνες για τομεακές πολιτικές, αποκτά καθοριστική σημασία για την επιβίωση των δραστηριοτήτων.

Η εξέλιξη αυτή καταδεικνύει τα όρια της τοπικής διάστασης και την αυξανόμενη ανάγκη δημιουργίας σχέσεων ανάμεσα στις αγροτικές περιοχές.

Προϋποθέσεις ανάπτυξης της κοινωνικής ανταγωνιστικότητας

Για να υπάρξει συντονισμένη δράση για την (επανα)δημιουργία της κοινωνικής ανταγωνιστικότητας απαιτούνται ορισμένες προϋποθέσεις:

- Ότι οι ενδιαφερόμενοι φορείς έχουν την πεποίθηση ότι, μακροπρόθεσμα, είναι προς όφελος να δρουν από κοινού και όχι μεμονωμένα.
- Ότι ο τόπος τους πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο του προσωπικού τους σχεδίου ζωής.
- Ότι πρέπει να αισθάνονται συμμετοχοί και να εντάσσουν τη μελλοντική τους προοπτική στην εξέλιξη του τόπου τους.
- Ότι οι φορείς που συνδέονται με την ανάπτυξη της περιοχής, και ιδίως οι δημοτικές αρχές, ασπάζονται την άποψη της συλλογικής προσέγγισης.

Η κοινωνική ανταγωνιστικότητα επιτυγχάνεται λοιπόν με τον συνδυασμό πολλαπλών στρατηγικών: συμμετοχή, συνεργασία, διαβούλευση, χειρισμός αντικρουόμενων συμφερόντων, θεσμική και κοινωνική προσαρμογή σε μεταβαλλόμενες συνθήκες.

Είναι αλήθεια δύσκολο να εκτιμηθεί ποσοτικά το μερίδιο της προστιθέμενης αξίας που μπορεί να αποδοθεί στην κοινωνική ανταγωνιστικότητα, αλλά είναι αδιαμφισβήτητη η επίπτωσή της στην εξέλιξη της περιοχής.

Η περιβαλλοντική ανταγωνιστικότητα

Το περιβάλλον αποτελεί πλέον σταθερό σημείο αναφοράς σε όλα τα προγράμματα εθνικής, περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης. Περιλαμβάνεται πάντοτε στις εκτιμήσεις αναγκών και στα επιχειρησιακά προγράμματα, είτε ως αποστολή και στόχος, είτε ως αναπτυξιακό μέσο.

Με τη στενή έννοια του όρου, ως περιβάλλον νοούνται μόνο οι φυσικοί πόροι, δηλαδή τα εδάφη, το νερό, η πανίδα και η χλωρίδα. Με την ευρύτερη έννοια του όρου, νοούνται όλα τα στοιχεία που συνθέτουν το φυσικό πλαίσιο διαβίωσης μιας περιοχής, άρα και το δομημένο περιβάλλον.

Η έννοια της περιβαλλοντικής ανταγωνιστικότητας παραπέμπει στην ικανότητα των τοπικών φορέων να αξιοποιούν, να διατηρούν, να αναδεικνύουν την αξία και να εμπλουτίζουν το περιβάλλον τους. Πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη την ευρεία έννοια του όρου «αξιοποιώ»: η αξιοποίηση μπορεί να είναι οικονομικού χαρακτήρα, αλλά και οικολογικού, κοινωνικού, πολιτιστικού και αισθητικού χαρακτήρα. Μόνο αν λάβουν υπόψη το σύνολο αυτών των παραμέτρων, οι τοπικοί φορείς μπορούν να επιλύσουν το ζήτημα της εμφανούς αντίθεσης ανάμεσα στην εκμετάλλευση και την προστασία του περιβάλλοντος, η οποία, ακόμη και σήμερα, χαρακτηρίζει σε εντονότατο βαθμό τον προβληματισμό για το περιβάλλον.

Με άλλους όρους, εάν διευρύνουμε την έννοια της αξιοποίησης, ώστε να περιληφθούν και άλλες παράμετροι εκτός από την οικονομική, το περιβάλλον αναδεικνύεται ταυτόχρονα σε προϊόν και κινητήρια δύναμη της χωρικής ανάπτυξης, δηλαδή ως βασική συνιστώσα του «τοπικού κεφαλαίου». Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, η διατήρηση και αξιοποίηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένες και εντάσσονται και οι δύο σε μια προοπτική ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας ταυτόχρονα.

Στόχοι ανάπτυξης περιβαλλοντικής ανταγωνιστικότητας

- Να αποκτήσουν οι πολίτες ενδιαφέρον για το περιβάλλον, εστιάζοντας τη δράση στους νέους.
- Να γίνει κατανοητή η σημασία των τοπικών πόρων.
- Να ενισχυθεί η άποψη ότι το αίσθημα της ευθύνης υπερέχει σε σχέση με το αίσθημα της ιδιοκτησίας.
- Να γίνει αποδεκτό ότι η αξιοποίηση του περιβάλλοντος αφορά όχι μόνο το φυσικό περιβάλλον αλλά το σύνολο των πόρων της περιοχής.
- Να καταδειχθεί ότι το περιβάλλον μπορεί να αποτελέσει τον βασικό πυρήνα της ταυτότητας της περιοχής.

- Να καταδειχθεί ότι η διατήρηση του περιβάλλοντος μπορεί να δώσει νέα πνοή σε παρακμάζουσες δραστηριότητες και να συμβάλλει στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και νέων επαγγελμάτων.
- Να δώσει τέρμα στην παραδοσιακή αντίθεση ανάμεσα στην προστασία της φύσης και την ανάπτυξη.

8.16 Η έννοια και το περιεχόμενο της αξιοβίωτης ανάπτυξης

Ο δήμος Κιλκίς επιθυμεί να εντάξει στη στρατηγική ανάπτυξης αυτού του τόπου την αξιοβίωτη ανάπτυξη. Στη συνέχεια παρατίθενται συγκεκριμένες αναφορές από τη βιβλιογραφία -κυρίως του κ. Δημήτρη Ρόκου, Καθηγητή Ε.Μ.Π.- ώστε να γίνει αντιληπτή η άγνωστη σχετικά αυτή έννοια και διάσταση της ανάπτυξης η οποία, όμως, μπορεί να κάνει τη διαφορά στην τοπική ανάπτυξη και να χαρακτηρίσει βασικές διαστάσεις της στρατηγικής του δήμου. Η «αξιοβίωτη» ανάπτυξη (worth-living development) εμπεριέχει την ολική ποιότητα του να αξίζει να τη ζεις, να την απολαμβάνεις, να την εξασφαλίζεις και για το διπλανό αλλά και για τα παιδιά σου και να την προστατεύεις με τη βούλησή σου ως ελεύθερος άνθρωπος με ολοκληρωμένη προσωπικότητα, ως πρόσωπο, ως υπεύθυνος και συνειδητός πολίτης, δημιουργός, επιστήμονας και εργαζόμενος, που με όλες αυτές τις ιδιότητες είσαι ή οφείλεις να είσαι μαζί με όλους όσους συμμερίζονται ίδιες αρχές και αξίες «από τα κάτω», «από τα πάνω» αλλά και από μέσα, ενεργός συμμετοχός, συνεργάτης αλλά και αμύντοράς της.

Η οικονομική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Η αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη θα μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν οι ανθρώπινες κοινωνίες αποκτήσουν την πεποίθηση και διαμορφώσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ατομικής και συλλογικής μόρφωσης, βούλησης και δράσης όλων των πολιτών τους, να αξιοποιήσουν την επιστημονική και διεπιστημονική μεθοδολογία, την τεχνολογική πρόοδο, την εργασία, τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και τους πολιτισμούς των ανθρώπων, για μια καλύτερη ζωή σ' έναν καλύτερο κόσμο.

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αντικειμενικά από τη φύση της οικουμενικού χαρακτήρα και πλανητικής κλίμακας και σημασίας, η οικονομική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν και το περιβάλλον οικονομική ανάπτυξη, όχι μόνο δεν αγνοεί, αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη, όλων των ανθρώπων, αξιοποιεί γι' αυτό και αναπτύσσει την κάθε φορά κατάλληλη στο χώρο και το χρόνο τεχνολογία, κατανοεί και έχει ως άξονα των πρωτοβουλιών και δράσεών της, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, υπερεθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, την ανάγκη προστασίας της φύσης, η οποία εμπεριέχει ως αναπόσπαστο μέρος της τον άνθρωπο και τους πολιτισμούς του. Έτσι, μιας τέτοιας φύσης και ποιότητας οικονομική ανάπτυξη:

- δεν καθυποτάσσει τη φύση, δεν ρυπαίνει και δεν μολύνει το φυσικό, κοινωνικοοικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον, με τον ασύδοτο ανταγωνισμό των αγορών των «αναπτυγμένων» χωρών και δεν αυτοσυγχωρείται με λογικές του τύπου «ο ρυπαίνων πληρώνει», ή αγοραπωλησιών «δικαιωμάτων ρύπανσης», οι οποίες θεσμοποιούν την δυνατότητα απόλυτης ρύπανσης του περιβάλλοντος για τις ισχυρές βιομηχανικές χώρες, αλλά και διαίωνισης της

εκμετάλλευσης αλλά και της υποβάθμισης της ποιότητας ζωής για τους λαούς των φτωχών χωρών του τρίτου και του πρώην δεύτερου κόσμου,

- δεν ισοπεδώνει τους πολιτισμούς ομογενοποιώντας τους κατ' εικόνα του πολιτισμού της κυρίαρχης υπερδύναμης για την επέκταση των αγορών της,
- δεν καθιστά υποχείριά της την επιστήμη, την έρευνα και την τεχνολογία, χρηματοδοτώντας τις επιλεκτικά και μόνο αν παράγουν νέα εμπορεύσιμα και κερδοφόρα προϊόντα και υπηρεσίες,
- δεν διασπαθίζει στο βαθμό του μέγιστου δυνατού και άμεσου κέρδους τα φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα του πλανήτη, θέτοντας σε κίνδυνο την διατηρούμενη για εκατομμύρια χρόνια ασφάλεια ακεραιότητα και ισορροπία του, βαθαίνοντας την αδικία, τις ανισότητες και το χάσμα στα πρότυπα διανομής και κατανάλωσης ανάμεσα σε πλούσιες (αναπτυγμένες) και φτωχές (αναπτυσσόμενες) χώρες, ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις σε κάθε χώρα και ανάμεσα στους προνομιούχους του σήμερα και του αύριο και τις επόμενες γενιές,
- δεν αλλοτριώνει μέσα από τις διαδικασίες παραγωγής τις ανθρώπινες και κοινωνικές σχέσεις,
- δεν αγοραιοποιεί τις ανθρώπινες κοινωνίες, αποτιμώντας τα ήθη, τους τοπικούς πολιτισμούς, τις αξίες και τις πεποιθήσεις τους σε ανοδικούς ή καθοδικούς δείκτες των χρηματιστηρίων της,
- δεν διαφθείρει συνειδήσεις, εκμαυλίζοντας πολιτικούς, επιστήμονες, καλλιτέχνες, κινήματα, συνδικάτα, αλλά και εργαζομένους και ανέργους, εκμεταλλεόμενη διαφορικά τις θεμιτές ή αθέμιτες φιλοδοξίες, προσδοκίες και ανασφάλειές τους,
- δεν τείνει να μετατρέπει τους ενεργούς, συνειδητούς και υπεύθυνους πολίτες σε παθητικούς και φοβισμένους υπηκόους, καταναλωτές.

Η πολιτική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αντικειμενικά (όπως προαναφέρθηκε) η πολιτική της διάσταση:

- όχι μόνο δεν αγνοεί, αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ανάπτυξη,
- έχει ως κύριο στόχο την ουσιαστική συμμετοχή σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, όλων των ανθρώπων, ως ελεύθερων, μορφωμένων, ολοκληρωμένα πληροφορημένων και ενημερωμένων, χειραφετημένων, υπεύθυνων, συνειδητών και ισότιμων πολιτών, οι οποίοι εργάζονται, παράγουν, δημιουργούν, στοχάζονται και δρουν, ατομικά και συλλογικά, με τρόπο ώστε η προαγωγή των ενδιαφερόντων και συμφερόντων τους να τελείται με σεβασμό των δικαιωμάτων όλων των άλλων, αλλά και της ποιότητας μιας αξιοβίωτης ζωής γι' αυτούς και τα παιδιά τους, σ' ένα φιλικό και ισορροπημένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, και
- έχει ως ισχυρό θεμέλιο και αξιόπιστη εγγύηση την παιδεία / μόρφωση / πολιτισμό, στα οποία έχουν ισότιμη πρόσβαση όλοι ανεξαιρέτα οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από φυλή, φύλο, εθνικότητα, χρώμα, ηλικία και πεποιθήσεις, για να μπορούν να κοινωνικοποιηθούν και να αναπτύξουν τις δημιουργικές δυνατότητες και δεξιότητες του μυαλού και του χεριού τους, την κριτική τους σκέψη και ικανότητα και την πολιτική και κοινωνική συνείδηση και ευθύνη τους.

Η κοινωνική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, η κοινωνική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν και το περιβάλλον κοινωνική ανάπτυξη:

- όχι μόνο δεν αγνοεί αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη,
- αξιοποιεί γι' αυτό και αναπτύσσει την κάθε φορά κατάλληλη στο χώρο και τον χρόνο τεχνολογία σεβόμενη τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της δημοκρατίας και του μέτρου και
- κατανοεί και έχει ως άξονα των πρωτοβουλιών και δράσεών της, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, υπερεθνικό και πλανητικό επίπεδο, την ανάγκη προστασίας της φύσης, η οποία εμπεριέχει ως αναπόσπαστο μέρος της τον άνθρωπο και τους πολιτισμούς του.

Η συμβατή με την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη, κοινωνική ανάπτυξη προϋποθέτει την ριζική ανατροπή του κυρίαρχου μοντέλου παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, το οποίο βασίζεται στην υπερπαραγωγή, στην παγίωση της άνισης διανομής, στην εντεινόμενη λεηλασία και διασπάθιση των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων και δυνατοτήτων του πλανήτη μας και στην ανορθολογική και χωρίς ηθικούς φραγμούς επιδίωξη συνεχούς μεγιστοποίησης της ανταγωνιστικότητας, του κέρδους, της «αποδοτικότητας» και της «αποτελεσματικότητας» των αγορών.

Η πολυδιάστατη ιστορική εμπειρία και η ολοκληρωμένη, ορθολογική, διαλεκτική και με πλανητικό ήθος (global ethos) διεπιστημονική προσέγγιση και ανάλυση της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας του σύγχρονου κόσμου (Ρόκος 1998) τεκμηριώνουν τη θέση ότι: μια τέτοια ανατροπή που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως προοδευτική κοινωνική αλλαγή, δεν μπορεί πλέον να επιτευχθεί από τα πάνω. Υποκείμενα και φορείς μιας τέτοιας αντίληψης και πράξης κοινωνικής ανάπτυξης μπορούν να είναι μόνο μορφωμένοι, συνειδητοί, χειραφετημένοι και υπεύθυνοι οικουμενικοί άνθρωποι, οι οποίοι θα βλέπουν τον πλανήτη γη ως κοινό τους σπίτι, τα ενδιαφέροντα και συμφέροντά τους συμβατά με μια ορθολογική και διαλεκτική ηθική «καλής (σύμφωνα με τον Habermas) κοινωνίας», και τις τύχες τους αλληλέγγυες με εκείνες των όπου γης συνανθρώπων τους.

Για μια τέτοια προοπτική, θεμέλιο επαρκές και αξιόπιστο είναι μια παιδεία ως μόρφωση και πολιτισμός, ριζικά διαφορετική από τη σημερινή που παρέχουν τα σχολεία κάθε βαθμίδας, τα οποία τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια χαρακτηρίζονται από την παθητική αποδοχή της κυρίαρχης ιδεολογίας για την ανάγκη απόλυτης προσαρμογής τους στις επιταγές της νέας τάξης, ώστε ν' αποτελέσουν με επιτυχία τον προθάλαμο και το θερμοκήπιο καλλιέργειας των νέων ιδεωδών της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας και της παραγωγής των αναλώσιμων και αποδοτικών επιστημόνων και ειδικών τεχνοκρατών υπηκόων της, οι οποίοι, χωρίς το μικρόβιο, (αλλά και τα γνωστικά εφόδια), της κριτικής σκέψης, θα μπορούν ήσυχα, ευέλικτα και αποδοτικά να εντάσσονται, ή να αναμένουν ήσυχα να ενταχθούν στους κερδοσκοπικούς μηχανισμούς της.

Η πολιτισμική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Η πολιτισμική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι αντικειμενικά, η θεωρητικά, ηθικά και πρακτικά ισχυρότερη των διαστάσεών της, στο βαθμό που οι πολιτισμοί του ανθρώπου συγκρότησαν και συνέβαλαν στον χρόνο και το χώρο στην εξέλιξη των αξιών, των αρχών, των μορφών, των δομών, των λειτουργιών, και των τύπων κοινωνικής οργάνωσης, στην «ανάπτυξη», αλλά και τη διαρκή αλληλεπίδραση της οικονομίας, της κοινωνίας, της πολιτικής, της παιδείας, της έρευνας και της τεχνολογίας.

Έτσι, με τον ένα ή άλλο τρόπο εμπεριέχει και θα έπρεπε αυτή να επικαθορίζει την οικονομική, την πολιτική, την κοινωνική και την τεχνική/τεχνολογική διάσταση μιας ειρηνικής, διαλεκτικά αρμονικής και φιλικής για τον άνθρωπο και τη φύση, (της οποίας ως διαλεκτικής ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας αυτός αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο), ανάπτυξης.

Μιας ανάπτυξης δηλαδή που δεν θα κυριαρχείται από τον ανταγωνισμό των αγορών, του πολυεθνικού χρηματοπιστωτικού και χρηματιστηριακού κεφαλαίου, των κρατών, των λαών, των υπερεθνικών επιθετικών και «αμυντικών» συμφώνων και των οικονομικών και νομισματικών ενώσεων, αλλά και των ανθρώπων ως επιστημόνων, εργαζομένων, δημιουργών, παραγωγών και επιχειρηματιών, δεν θα αναγνωρίζει ως υπέρτατη αξία την αντί πάσης θυσίας μεγιστοποίηση του άμεσου κέρδους, δεν θα ομνύει στο όνομα της παγκοσμιοποίησης και της αναπόδραστης ομογενοποίησης, ισοπέδωσης και εξαφάνισης των πολιτισμών ως αναπόφευκτου μονόδρομου προόδου της «ανθρωπότητας».

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, η πολιτισμική της διάσταση:

- σέβεται και διαφυλάσσει τους τοπικούς πολιτισμούς, την αυτόχθονη γνώση, το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, τις αντιλήψεις, τις σκέψεις, τις δοξασίες, τα έθιμα, τις παραδόσεις των ανθρώπων, όχι ως απονεκρωμένο μουσειακό υλικό τουριστικής αξιοποίησης αλλά ως ζωντανά και δημιουργικά στοιχεία ειρηνικής συνύπαρξης και δημιουργικής αλληλεπίδρασης και ανάπτυξης των πολιτισμών της ανθρωπότητας,
- αναγνωρίζει το θεμελιώδες δικαίωμα όλων των μελών κάθε κοινωνικής οργάνωσης να συμμετέχουν ενεργά σε κάθε διαδικασία που τους αφορά, να συνδιαμορφώνουν σχέδια, πολιτικές, ενεργήματα και δράσεις ανάπτυξης, να θέτουν και να ιεραρχούν σύμφωνα με τις επιλογές και τις ανάγκες τους τις βασικές προτεραιότητες της ζωής και της προκοπής τους,
- αξιοποιεί συνθετικά, συνεργιστικά, διεπιστημονικά και δημιουργικά τις δυνατότητες και τις προόδους της παιδείας, της παιδαγωγικής, της έρευνας και της τεχνολογίας, με τις παραδοσιακές γνώσεις, τις δεξιότητες και τις πολύτιμες εμπειρίες των ανθρώπων κάθε τόπου για τη λύση των προβλημάτων τους, γνώσεις οι οποίες πέρασαν από γενιά σε γενιά ως απόσταγμα σοφίας και πολιτισμική κληρονομιά στις συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες αλληλεπίδρασής τους με τη φύση και τον «εξωτερικό» κόσμο, όχι όμως όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από συμβατικές τεχνικές καταγραφής τους από «ειδικούς», αλλά όπως αυτές αβίαστα εκφράζονται από τους αυτόχθονες, αφού επιτευχθεί μαζί τους ένας κοινός κώδικας επικοινωνίας και κερδηθεί και τιμηθεί η εμπιστοσύνη τους από τους ερευνητές, τους μελετητές και τους διαπιστευμένους για την «ανάπτυξή» τους φορείς, που όμως δεν θ' αποφασίζουν πριν απ' αυτούς και χωρίς αυτούς γι' αυτούς,
- προσέχει και μαθαίνει:

α) από την κοινοτική ζωή, από τις συλλογικές δραστηριότητες, τις κοινοτικές εργασιακές πρακτικές και τα δίκτυα κοινοτικής αλληλεγγύης κάθε κοινωνικής οργάνωσης στον χρόνο και το χώρο,

β) από τα είδη της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής, την βιοποικιλότητα, τις παραδοσιακές και πιο σύγχρονες αγροτικές πρακτικές και την διαίρεση της εργασίας στον αγροτικό τομέα (γεωργία, δασοπονία, κτηνοτροφία, αλιεία),

γ) από τον τρόπο και τα ποσοτικά και ποιοτικά μεγέθη της επίδρασης και των επιπτώσεων μεγάλων υπερτοπικής σημασίας οδικών, συγκοινωνιακών και μεταφορικών γενικότερα, ενεργειακών κ.λπ. έργων τα οποία κατασκευάζονται στην ευρύτερη περιοχή αλλά πολυδιάστατα επηρεάζουν τους τοπικούς πολιτισμούς,

δ) από τις παραδοσιακές χρήσεις γης, τις έγγειες διαρθρώσεις και τα ιδιοκτησιακά καθεστώτα κάθε τόπου,

ε) από την οικογενειακή ζωή, τις κοινωνικές σχέσεις και τα σχετικά πρότυπα και ρόλους, τις μορφές απασχόλησης, τις τοπικές ευκαιρίες απόκτησης εισοδήματος, τις θρησκευτικές, φυλετικές, τοπικές και εθνικές γιορτές, τη μουσική, τους χορούς, τους μύθους, την αρχιτεκτονική, την πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία, την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την παραδοσιακή εξάσκηση,

στ) από τις ατομικές και κοινοτικές αντιλήψεις για την ανάπτυξη και τις προτεραιότητές της και τις «αντιδράσεις» σε περιφερειακούς και εθνικούς σχεδιασμούς αλλά και δράσεις ανάπτυξης,

- η) από τους πολυδιάστατους εξωτερικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς, πολιτικούς, βιομηχανικούς, επικοινωνιακούς και τεχνολογικούς επηρεασμούς και τις άμεσες, βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειές τους στη φύση, την κοινωνία και τον πολιτισμό κάθε τόπου,
- θ) από τις εθνικές, εθνοτικές, φυλετικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτικές ιδιαιτερότητες και τις πνευματικές πίστεις και πεποιθήσεις των κατοίκων,
- ι) από τις αιτίες, τις μορφές, τα ρεύματα και τα μεγέθη μετανάστευσης και παλιννόστησης,
- κ) από τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές και τεχνολογικές μεταβολές όπως αυτές φθάνουν σε κάθε τόπο,
- λ) από τις συνέπειες φυσικών και τεχνικών καταστροφών, την απώλεια και την υποβάθμιση γαιών, εδαφών, δασών, βοσκών και υδάτων και τη ρύπανση, τη μόλυνση και τις σχετικές ασθένειες και τους τρόπους αντιμετώπισής τους κ.λπ., μ' άλλα λόγια, από τα στοιχεία, τα ειδοποιά χαρακτηριστικά και τα πρότυπα της πολιτισμικής οικολογίας κάθε τόπου, φυλής και έθνους.